

Osmanlı Bilimi Araştırmaları Studies in Ottoman Science

Araştırma Makalesi | Research Article

🔓 Açık Erişim | Open Access

Cumhuriyetin İlk Kadın Kimyacılarından Remziye Reşid'in (Remziye Hisar) Paris Sorbonne Üniversitesindeki Lisans Dönemi (1925-1928)

The Undergraduate Period of Remziye Reşid (Remziye Hisar), One of the First Woman Chemists of the Republic of Turkey, at Paris Sorbonne University (1925-1928)

Şerife Şimşek¹

¹ Aksaray Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Aksaray, Türkiye

Öz

Remziye Hisar, Cumhuriyetin ilanından sonra lisans ve doktorasını Avrupa'da yapan ilk kadınlardandır. Öğrenci olarak yurtdışındaki ilk deneyimi Paris Sorbonne Üniversitesi Fen Fakültesi'nde tamamladığı kimya lisansıdır. 1924'te Paris'e gelişinden itibaren fen bilimleri için gerekli matematik alt yapısını edinmeye ve Fen Fakültesindeki dersleri takip etmeye çalışmıştır. O zamanki tam adıyla Emine Remziye Reşid bir Avrupa üniversitesinde bilim okumayı öğretmenlik yaptığı günlerden beri istemekteydi. Bu yöndeki girişimleri Paris'e geldikten bir süre sonra sonuç vermiş ve 1925 senesi başında Maarif Vekâletinin yarım tahsisatla desteklediği talebelerinden olmuştur. Aynı senenin Ekim ayında ise tam tahsisatlı asıl talebelik hakkını kazanmıştır. Remziye Reşid 1925-1928 arasında aldığı tatbiki kimya, umumi kimya ve biyokimya sertifikaları ile lisansını tamamlamıştır. 1928'den itibaren doktora hedefiyle genel fizik sertifikası için hazırlanmaya başlamış, ancak doktoraı tamamlamadan 1929/1930'da yurda dönmüştür. Eşi Ahmed Reşid Süreyya (Gürsey) 1925'te İstanbul'a döndükten sonra Remziye Reşid öğrenciliğinin büyük kısmında orada doğan kızı Deha, 1925'te Paris'e gelen kız kardeşi Fatma Güzide ve oğlu Feza ile birlikte yaşamıştır. Bu yazı, onun Paris'e ilk gelişinden 1928 sonuna kadar olan süredeki akademik, kişisel ve ailevi yaşamını yeni bulgular ışığında açıklamaya çalışmaktadır. Çalışmanın ana kaynağı Cumhuriyet Arşivindeki evraklardır.

Abstract

Remziye Hisar was among the pioneering women of the Republican era who obtained both her undergraduate and doctoral degrees in Europe. Her first experience abroad as a student was an undergraduate degree in chemistry at the Sorbonne University of Paris, Faculty of Science. Upon her arrival in Paris in 1924, she tried to get the requisite mathematical knowledge for chemistry and to attend the courses offered at the Faculty of Science. Remziye Reşid, as then known, had wanted to study science at a European university since her days as a teacher. Her initiatives for this purpose yielded results some time after she arrived in Paris. At the beginning of 1925, she became one of the students supported by the Ministry of Education with a half allocation. In October of the same year, she was awarded a full scholarship. Remziye Reşid completed her undergraduate studies between 1925 and 1928 with certificates in applied chemistry, general chemistry, and biochemistry. From 1928 onwards, she started to prepare for the general physics certificate with the aim of obtaining a doctorate, but returned home in 1929/1930 without completing it. After her husband, Ahmed Reşid Süreyya (Gürsey), returned to Istanbul in 1925, Remziye Reşid lived with her daughter Deha, who was born there, her sister Fatma Güzide, who came to Paris in 1925, and her son Feza during most of her student years. This article attempts to explain her academic, personal, and family life from her first arrival in Paris until the end of 1928 in the light of new findings. The primary source of the study is the documents in the Republican Archive.

Anahtar Kelimeler

Remziye Hisar · Remziye Reşid · Cumhuriyet tarihi · Cumhuriyet dönemi yurt dışına gönderilen öğrenciler · yurt dışına gönderilen kız öğrenciler · Cumhuriyet'in ilk bilim kadınları · kadın yükseköğrenimi.

Atıf | Citation: Şimşek, Şerife. "The Undergraduate Period of Remziye Reşid (Remziye Hisar), One of the First Woman Chemists of the Republic of Turkey, at Paris Sorbonne University (1925-1928)". *Osmanlı Bilimi Araştırmaları-Studies in Ottoman Science* 26, 2 (2025): 363-392. <https://doi.org/10.26650/oba.1537230>

© This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

© 2025. Şimşek, Ş.

✉ Sorumlu Yazar | Corresponding author: Şerife Şimşek serifesimsek@aksaray.edu.tr

Keywords Remziye Hisar • Remziye Reşid • history of republic • students sent abroad in the Republican era • the first women scientists of the Republic • female students sent abroad • women's higher education.

Extended Summary

Remziye Hisar was among the first women in the Republican era to receive her undergraduate and doctoral degrees in Europe. The most well-known feature of her scientific background is that she was among the first women to obtain a PhD in chemistry in Europe during the post-Republic era. Her undergraduate education in Europe constitutes a part of her academic biography, whose details are not well known. Remziye Reşid, named after Reşid Süreyya, to whom she was married at the time, made her first application to study abroad as a scholarship student in 1924. During her tenure as a teacher at the Adana Darülmuallimat (Girls' Teacher Training School), which lasted until 1924, her request was denied due to the absence of funding in that year's budget. Thereupon, Remziye Reşid arrived in Paris in August 1924 -either resigned or on medical leave- and began her studies in natural sciences and mathematics, which she had wanted to pursue for a long time.

In the four years between her arrival in Paris and the receipt of her certificate in Biochemistry in June 1928, she successfully completed the certification examinations necessary to obtain a license in chemistry. The first year and a half of these four years of academic activity was spent in an effort to become a fully supported main student of the Ministry. However, during her stay in Paris, she was plagued by economic difficulties. Her letters to the Ministry of National Education and the student inspectorate show that her salary and expense allocations were not enough for her education and daily needs.

She was accepted as a supported student by the Ministry of National Education in February 1925, and eight months later, in October of the same year, she was accepted as a main student. Positive opinions about Remziye Reşid's hard work and seriousness were influential in giving her full support. In February 1925, she enrolled in the Faculty of Science at the Sorbonne University of Paris as a supported student of the Ministry. However, the difficulties of being unprepared to study chemistry here prolonged her education process. The most important shortcoming was that she had not studied the mathematics-based preparatory phase required to study science according to the French system. She started chemistry without going through the preparatory stages called mathématiques élémentaires and mathématiques spéciales. To compensate for this, she focused on studying mathematics from the time she arrived in Paris. She sent her work entitled Riyaziyat Mefhumları, the product of her mathematical study, to the Ministry of National Education for publication. The value of the work was appreciated, but it was not deemed suitable for publication by the Ministry.

The first goal of Remziye Reşid's chemistry education was to obtain certificates in applied and general chemistry. However, the bad grades she received until October 1927 did not lead to a good impression for the Ministry. She did not take the exams before this date, and did not pass the exams she took. This was influential in the Ministry's decision to stop her education and repatriate her to Turkey at the end of 1927. Throughout her education, Remziye Reşid tried to draw attention to the fact that the most important thing was her hard work and diligence. At the end of 1927, the decision to send her back was changed as a result of her passing the exams with honors, and her education period was extended. In June 1928, she passed the Biochemistry certificate exam with a high score and continued her further studies within the scope of her doctorate. In 1928, she continued to study for her next goal, a certificate in General Physics.

Documents related to Remziye Reşid's undergraduate period in Paris were obtained from the Presidential Republican Archives. By utilizing archival sources, it is possible to elaborate, correct, and make the limited information in the existing literature more comprehensible about the period covered in Remziye Reşid's academic biography. The last archival record of Remziye Reşid is her petition in December 1928 asking for the books she needed. In 1929, it is estimated that she returned to Turkey at the end of the year after receiving her general physics certificate. Her ongoing doctoral studies were also interrupted for this reason.

Remziye Reşid lived with her daughter Deha, who was born in Paris in 1924, her sister Güzide, who came to Paris from Istanbul in 1925, and her son Feza, and assumed the responsibilities of both a student and a caregiver for her family. This circumstance added to the financial difficulties she had to overcome. Her letter-form petitions to the authorities

and their responses reflect her persistent and passionate personality. She overcame the academic and economic difficulties she faced with her desire to study. This desire and will to succeed is the driving force behind her courage to report and explain even when she receives low grades.

Giriş

Remziye Hisar, Cumhuriyet'in başında Avrupa'da fen dalında lisans ve doktora düzeyinde öğrenim gören az sayıdaki öğrenciler arasında yer alır. Kimya alanında doktora derecesine sahip ilk kadınlardan olmasının¹ yanı sıra yüksek eğitimini yurt dışında tamamlayabilmek için sarf ettiği çaba ve öğrenciliği sırasında yaşadıklarıyla kayda değer bir yere sahiptir. Onun yurtdışı deneyimi lisans ve doktora basamaklarından oluşmaktadır. Adana'dan Paris'e gittiği 1924 ile Paris'ten döndüğü 1929/1930 arasında lisansını tamamlamış ve doktora başlamıştır. 1930'da Erenköy Kız Lisesindeki kimya öğretmenliğinin ardından aynı yılın sonunda 1933'e kadar kalacağı Paris'e bu kez doktora yapmak için geri dönmüştür.² Ali Alpar'ın yayımladığı anıları³ onun Paris'te öğrenciliği sırasındaki ailevi ve akademik yaşamına dair verdiği kimi bilgilerle ilk elden anlatı olma değeri taşımaktadır.⁴ Ancak burada anlattıkları kendisinin bu Avrupa başkentindeki öğrenim hayatının aydınlatılması açısından zaman zaman teyide, genel olarak da detaylandırılmaya muhtaç veriler içermektedir. Hakkında yazılmış az sayıdaki diğer çalışmalarda da lisans eğitimi dönemine dair bilgi oldukça genel ve mahduttur. Bu yazı onun bilimsel formasyonunu edindiği lisans evresine mercek tutarak detaylandırmayı amaçlamaktadır.

Remziye Hisar'ın akademik biyografisinin arka planına bakıldığında hırslı tabiatının, bilim ve bilim eğitime duyduğu bağlılık ve arzusunu daima canlı tuttuğu görülür. Kişisel çabası bazen dış koşullara rağmen bazen de bir imkân dönüşmesiyle bu koşulların desteğiyle onu hedeflerine ulaştırmıştır. Bu açıdan dönemin reel şartları ve buradaki imkân ve kısıtlar da dikkate alınmalıdır. Hisar'ın bilime dayalı konulara yönelmiş olması yurtdışında eğitimin nispeten daha yaygın branşlarının dışında kalması demektir. Meşrutiyet'ten itibaren kadınların yüksek eğitim alma imkânları giderek artmış olsa da bilimsel branşlar devletin eğitim politikasına bağlı olarak bu dalları ikincilleştirmektedir.

Osmanlı Devleti'nin son döneminde kalkınma ve modernleşmeyle ilgili ihtiyaçlar kızların eğitiminin politik arka planını oluşturmuştur. Eğitimden beklenen yeni nesillerin iyi yetiştirilmesi ve üretime katkı yoluyla milli ekonominin geliştirilmesi olmuştur.⁵ Kızlar için ilk, orta ve meslek okulları Abdülhamit döneminde açılmaya başlasa da kızların yüksek eğitimi ve eğitim amacıyla Avrupa'ya gönderilmesi ilk kez Meşrutiyet döneminde gündeme gelmiştir. Daha önceden kendi adına Avrupa'da tahsile başlayıp Maarif Nezaretinin eğitimi tamamlaması için yardım ettikleri dışında 1910-1911 yılında ilk defa dört gayrimüslim kız öğrenci, döndüklerinde kız okullarında görevlendirilmek üzere Paris ve Cenevre'ye müzik, resim ve el işi eğitimi için

¹Remziye Hisar, Cumhuriyet döneminde yurtdışı doktoralı kimyacılar arasında Almanya Hamburg'da okuyan Saffet Rıza Alpar'dan sonra ikinci kadın kimyacıdır. Avrupa ülkesinde kimya doktorası yapanlar arasında genel olarak Osmanlı döneminden itibaren on dördüncü, Cumhuriyet sonrasında sekizinci kimyacıdır. Türkiye'de yüksek öğretim gören öncü kadın kimyacılar, Remziye Hisar'ın lisansiyeye oluşundan yaklaşık yedi sene önce, Darülfünun Kimya Şubesinden 1921'de mezun olan dört kadındır. Emre Dölen, "Prof. Dr. Remziye Hisar'ın Anılarını ve Görüşlerini İçeren Yeni Bir Kitap Hakkında Düşünce ve Katkıları", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* 2 (2019), 135-139.

²Ali Alpar, *Bilimin Öncü Kadını Remziye Hisar* (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2019), 13-51; Füsun Oralalp, "Bir Çalığı Öyküsü... İlk Kadın Kimyacı Remziye Hisar", *Bilim ve Teknik* 333 (1995), 60-62.

³Alpar, *Bilimin Öncü Kadını*.

⁴Hisar hakkında yapılan yayınlar büyük oranda Ali Alpar'ın 1990 yılından itibaren kendisiyle yaptığı ve kitap olarak yayımlanan konuşma kayıtlarıyla Taha Toros'un kaleme aldığı makaleye dayanmaktadır. Alpar, *Bilimin Öncü Kadını*; Taha Toros, "Türkiye'de Kimya Biliminin Öncülerinden Remziye Hisar", *Tarih ve Toplum* 156 (1995), 339-343. Bunlardan müstakil olarak Hisar'ı konu alan dikkate değer iki çalışma Günseli Naymansoy'un, *Remziye Hisar Türk Kimyasının Ana Kraliçesi* adlı kitap (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi, 2012) ve Füsun Oralalp'in, "Bir Çalığı Öyküsü" adlı makalesidir. Şarman'ın Cumhuriyet'in ilk yıllarında yurt dışında öğrenim görenlerden okudukları alanda isim yapan 40 (kırk) kişiyi incelediği kitapta Remziye Hisar da yer almaktadır. Kansu Şarman, *Türk Prometheus'lar Cumhuriyet'in Öğrencileri Avrupa'da (1925-1945)* (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2024), 81-88. Cumhuriyet'in 1923-1945 arasında yurt dışına gönderdiği öğrencileri tespit ederek haklarında bilenenleri genişletmeyi hedefleyen "Cumhuriyetin Aydınlanma Öncüleri" adlı proje kapsamında adı zikredilen bilim kadınlarından biri de Remziye Hisar'dır. "Bî Dünya Kuvvâcım Derneği'nin, paydaşlarıyla beraber yürüttüğü proje kapsamında yayımlanacağı belirtilen "Genç Cumhuriyet'in Kuvvâcıları" adlı kitap henüz yayınlanmadığı için içeriğine ulaşmak mümkün olmamıştır. Cumhuriyetin Aydınlanma Öncüleri, erişim 30 Aralık 2024, <https://cumhuriyetinaydinlanmaoncileri.com> "Cumhuriyetin Aydınlanma Öncüleri", Bî Dünya Kuvvâcım, erişim 30 Aralık 2024, <https://bidunyakuvvaci.com/komiteler/cumhuriyetin-aydinlanma-oncileri/>

⁵Aynur Erdoğan, "Yurt Dışı Eğitim ve Türk Modernleşmesi" (Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, 2013), 235.

gönderilmiştir.⁶ Müslüman kız öğrencilerin ilk gönderilişi ise 1913-1914 öğretim senesidir. Emine Müzeyyen ve Zehra Hakkı "idare-i beytiyye müteallik sanayi" için Paris'e, Mukbile Reşat resim ve heykeltirlik, Refika Refik pedagoji eğitimi için Cenevre'ye Maarif Nezaretinin asli talebesi olarak gönderilmişlerdir.⁷

Avrupa'da kızların tahsiline duyulan çekincenin de etkisiyle Şubat 1914'te ilk defa kızlar Darülfünunda derslere katılmaya başlamış, o yılın Eylül ayında kız öğrencilere mahsus İnas Darülfünunu açılmıştır.⁸ Kız öğretmen okulları ve liseler için öğretmen yetiştirmeyi amaçlayan bu okulun dışında 1914'te açılan İnas Sanayi-i Nefise Mektebi ile güzel sanatlarda; Dârülelhana kız öğrencilerin de kabul edilmeye başlanmasıyla müzik alanında kadınlara yüksek eğitim yolu açılmıştır.⁹ Emine Remziye Salih, Darülmualimat bünyesinde 1913'te açılan Darülmualimat-ı Âliye'nin¹⁰ ihzari kısmından 11 Eylül 1335'te (11 Eylül 1919) aliyyül âla dereceyle mezun olmuş, aynı yıl, iki ay sonra Bakü'ye gitmek için bırakacağı Darülfünun Kimya Şubesine kaydolmuştur.¹¹

Meşrutiyet döneminde kadın öğretmenlere sayıca ve nitelik itibarıyla duyulan ihtiyaç teknik ve diğer dallardaki azlığın temel sebebini oluşturmaktaydı. Kızlar genellikle Fransızca, resim, piyano, pedagoji ve idare-i beytiyye denilen dikiş ve terzilik eğitimine gönderilmişlerdir.¹² Erdoğan, dışarıya öğrenci göndermenin maarif politikasının merkezine yerleştiği Meşrutiyet döneminde giden 341 öğrenciden öğretmenlik amacıyla gidenlerin 50 kişiyle ilk sırada olduğunu belirtmektedir. Branş düzeyinde bakıldığında bunlardan sadece 12'sinin kimya eğitimi için gittiği görülmektedir.¹³ Meşrutiyetle Cumhuriyet arifesi arasında giden 550 öğrenciden 27'si kız öğrenciydi. Erdoğan'ın verdiği tabloda 1910-1920 döneminde öğretmenlik, ev idaresi, musiki, resim, dişçilik, tıp eğitimi vs. branşları arasında kimya ya da tabii bilimler bulunmamaktadır.¹⁴ Cumhuriyet sonrası 1923-1940 arası rakamlarını gösteren Aslan'ın oluşturduğu tabloda ise 1924-1928 yılları arasındaki dört eğitim senesinde cinsiyet belirtmeksizin kimya alanında dışarıda okuyan öğrenci toplamı ilk üç sene sırasıyla 4, 5 ve 5 kişidir. 1927-1928'de fizik-kimyadaki 5 öğrencinin tümü erkek olarak belirtilmektedir.¹⁵ Remziye Hisar'ın eğitime devam ettiği 1927-1928 açısından bakıldığında cinsiyet dağılımına ihtiyatla bakmak gerekmektedir. Bununla beraber öğrenci sayısının hayli sınırlı olduğu görülmektedir. Hangi alandan kaç kişinin gönderildiği ve cinsiyet bilgisine yazarın belirttiği gibi 1933 yılına kadar bakanlık kaynaklarından ulaşılamamasının bu konuda kesin sayılar vermeye izin vermediği anlaşılmaktadır.¹⁶

Bu çalışmada Remziye Hisar'ın Paris'e ilk geldiği 1924 Ağustos ile lisansını tamamladığı 1928 senesinin sonu arasındaki yaklaşık dört buçuk senelik süre incelenmektedir. Bunun için öncelikle Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri taranmış ve evrakların tamamına yakınının Cumhuriyet Arşivi fonunda olduğu tespit edilmiştir.¹⁷ Saptanabilen tüm evraklar okunarak Latin harflerine transkribe edilmiştir. Çalışmanın odağında yer alan lisans evresi 1925-1928 ile sınırlı olmakla beraber bütüncül bir çerçeve çizebilmek kaygısıyla Paris

⁶Erdoğan, "Yurt Dışı Eğitim," 236; Güldane Çolak, *Avrupa'da Osmanlı Kızları* (İstanbul: Heyamola Yayınları, 2013), 36-45.

⁷Çolak, *Avrupa'da Osmanlı Kızları*, 56-63.

⁸Erdoğan, "Yurt Dışı Eğitim," 239.

⁹Şefika Kurnaz, *Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını (1839-1923)* (Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, 1991), 53-54.

¹⁰Kurnaz, *Cumhuriyet Öncesinde*, 58.

¹¹Alpar, *Bilimin Öncü Kadını*, 4.

¹²Çolak, *Avrupa'da Osmanlı Kızları*, 20-22.

¹³Erdoğan, "Yurt Dışı Eğitim," 363-374.

¹⁴Erdoğan, "Yurt Dışı Eğitim," 373-374.

¹⁵Cengiz Aslan, "Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Eğitim Bilimleri Alanında Yurt Dışına Öğrenci Gönderilmesi Olgusu (1923-1940)" (Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 2014), 117-118.

¹⁶Aslan, "Erken Cumhuriyet," 113-119.

¹⁷T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi. Bundan sonra BCA.

için başlangıç ve dönüşü ifade eden 1924 ile 1929/1930 arası dönem eldeki sınırlı verilere referansla konu edilmiştir.

Bazı belgelerin okumayı son derece zorlaştıran biçimde yazılmış olması dağınık vaziyetteki belge muhtevalarının eksiksiz ve doğru biçimde ortaya konulmasını zorlaştıran bir problem. İçeriklerin birebir çevirisinin ardından bu dört yılı aşan kesitin değerlendirmesini yapabilmek için öncelikle vakaları tarihi gerçeğe azami düzeyde örtüşen biçimde tespit edebilmek adına sürecin kronolojik tablosunu çizmek zaruri görünmekteydi. Tarihsel manzarayı panoramik olarak gösterebilmek üzere -o sıradaki ismiyle- Remziye Reşid'in yaşantısında öne çıkan hadiselerin cereyan sırası tespit edilmiş ve yazıya "Fen Fakültesindeki Öğrenim Süreci" adıyla dahil edilmiştir.

Birincil kaynaklarla çalışmanın çeşitli zorluk ve fırsatları bu çalışma için de geçerli olmuştur. Evraklar Remziye Reşid'in yaşamının birçok yerine ışık düşürürken bazen de yeni bir bilgi birden çok ihtimale kapı aralamaktaydı. Tarihsel tespit için gereken kesinlik ve açıklığın olmadığı böyle durumlarda, eldeki bulgulardan hareketle vaki olabilecek çeşitli ihtimallere dikkat çekilmiş, böylece ele alınan dönem zarfında evrakların netleştirdiği an ve durumların dışında kalan yerler de gösterilmeye çalışılmıştır. Makalede ilk olarak Remziye Reşid'in Fransa'ya gelmeden önceki öğrencilik ve öğretmenlik geçmişi ana hatlarıyla anlatılarak bazı tespitler yapılmıştır. Devam eden bölümlerin konuları ise sırasıyla Remziye Reşid'in Fransa'ya gelişi; Fen Fakültesine kaydolması; Maarif Vekâleti talebeliği ve bunu elde edebilmek için gösterdiği çaba; Fen Fakültesindeki öğrenim süreci; ilk girdiği sınav olan umumi kimyada aldığı kötü sonuç ve buna dair açıklaması; sınavdan sonra Maarif Vekili'ne yazdığı mektup;¹⁸ dereceyle geçtiği tatbiki kimya, umumi kimya ve biyokimya sertifika sınavları; kefilleri ve maaşına dair bilgiler; aile ve çocuk sahibi bir öğrenci olarak yaşadığı ekonomik problemler ile hazırladığı Riyaziyat Mefhumları adlı kitap çalışmasıdır.

Remziye Hisar'ın Yaşam Öyküsü

Remziye Hisar 1902'de istihkâm binbaşı Salih Hulusi Bey ile Ayşe Sabire Hanım'ın kızı olarak Üsküp'te doğmuştur. Aile 1909'da İstanbul'a gelmiş, o zamanki adıyla Remziye Salih ilk ve orta öğrenimini İstanbul'da tamamlamıştır. Nazperver İnas İptidaisinden sonra İttihat Terakki adlı özel bir okul ve Emirgan İnas Rüşdiyesine devam etmiş, Çapa Darülmuallimatından pekiyi dereceyle 1919'da mezun olmuştur. Aynı sene kaydolduğu Darülfünun Kimya Şubesindeki tahsilini 1919'un Aralık ayında bırakarak öğretmenlik için Bakü'ye gitmiştir. Burada hayatını askeri hekim Ahmed Reşid Süreyya (Gürsey) ile birleştirmiştir. 1922-1924 arasında öğretmen ve müdür olarak çalıştığı Adana Darülmuallimatından sonra tabii bilimler okumak amacıyla Paris'e gitmiştir. 1925-1928 arasında Maarif Vekâletinin önce yardımcı, sonradan asıl talebesi sıfatıyla Paris Sorbonne Üniversitesinde genel kimya lisansını tamamlamıştır. Sorbonne'da Marie Curie, Georges Urbain, Jean Perrin gibi alanında tanınan hocalardan dersler almıştır. Yurda döndükten sonra 1929-1930 senesinde Erenköy Kız Lisesinde öğretmenlik yapmıştır. 1930'un sonlarına doğru o sırada altı yaşındaki kızı Deha'yı yanına alarak aynı üniversitede doktora yapmak üzere devlet bursuyla yeniden Paris'e gitmiştir. Bu sırada eşinden boşanmış olan Hisar, Galatasaray Lisesine yatılı kaydettirdiği oğlu Feza'yı İstanbul'da bırakmıştır. Paris Sorbonne Üniversitesinde Paul Pascal danışmanlığında hazırladığı *Contribution à l'étude des acides métaphosphoriques et de leurs sels* (Metafosforik Asitler ve Tuzlarının İncelenmesine Katkı) adlı 1933'te savunduğu doktora tezi jürinin takdir nişanını kazanmıştır. İstanbul'a dönüşte Darülfünun yerine ihdas edilen İstanbul Üniversitesine bağlı Umumi Kimya Enstitüsünde ve Fizikokimya Enstitüsünde doçent olarak çalışmaya başlamıştır. 1936'dan 1942'ye kadar Farmakodinami Şubesinde kimya uzmanı olarak çalıştığı Ankara Hıfzısıhha Enstitüsünün ardından 1942 sonlarında İstanbul Üniversitesi Eczacı Mektebinin açtığı doçentlik

¹⁸Remziye Reşid'in Maarif mercilerine yazdığı yazıların bir kısmı uzunluk ve ifade biçimleriyle bir istek ya da talebin iletilmesinden, salt bir ifade-i meram olmaktan öte durumunu uzun ve etkileyici biçimde açıklama uğraşına girdiği yazılardır. Mektup tabiri bu yanıla göze çarpan yazılarını nitelemek için kullanılmıştır.

sınavını vererek burada Analitik Kimya ve Toksikoloji doçenti olmuştur. Doktora sonrasında herhangi bir sınava girmeksizin üniversitede doçent unvanıyla öğretim üyeliğine başlamasına karşın doçentlik için sonradan getirilen sınava girme koşulu gereği Eczacı Mektebine geçişte sınava girmek zorunda kalmıştır. 1947'de çalışmaya başladığı İTÜ Makine Fakültesinde teorik derslerden ziyade o sıralar çok kıt imkânlarla sahip olan laboratuvarında çalışmalarını sürdürmüştür. Bu sırada daha önce yayımlatamadığı birçok makalesini yurt dışı dergilerde yayımlatma fırsatı bulmuştur. 1953'ten itibaren aynı üniversitenin Maden Fakültesinde öğretim üyeliği yapmış,¹⁹ 1959'da kimya profesörü unvanını almıştır. 1963 ile emekli olduğu 1973 arasında İTÜ Kimya Fakültesinde Analitik Kimya kürsü başkanlığı yapmış, buradaki hocalığı sırasında ilk defa olarak doktora talebesi yetiştirme fırsatı bulmuştur. Remziye Hisar 1955 yılında Fransız hükümetinin verdiği *Officier de l'Academie* nişanına, 1991'de Tübitak hizmet ödülüne layık görülmüştür. 1921'de İstanbul'da dünyaya gelen oğlu Feza (Gürsey) dünyaca ünlü bir fizikçi, 1924'te Paris'te dünyaya gelen kızı Deha (Gürsey) Uluslararası Psikoloji Cemiyetinin üyesidir. Bilinen çok sayıda makale ile telif ve tercüme toplam yedi kitabın dışında, 1925 yılında Paris'te hazırladığı *Riyaziyyat Mefhumları* adını verdiği ve ders kitabı olarak yayımlamak istediği bir çalışması da bulunmaktadır.

Hisar, bilimsel uğraşlarının yanı sıra edebiyata da ilgi duymuş, şiirler kaleme almıştır. Hisar'ın kendi kaleme aldığı şiirlerinden oluşan *Bir Kadın Sesi* adlı eseri 1964'te yayımlanmıştır. Hisar, oğlu Feza Gürsey'i 13 Nisan 1992'de kaybedişinden kısa süre sonra 13 Haziran 1992'de vefat etmiştir. Yaşadığı dönemde bilhassa hemcinsleri için yükseköğrenim fırsatlarının son derece kısıtlı olduğu şartlarda sosyal, ekonomik, siyasi vs. bir yakınlığın imtiyazını kullanmaksızın saygın bir Avrupa üniversitesinde lisans ve doktora düzeyinde öğrenim görmeyi başarmış nadir kadınlardandır.²⁰

Darülmualimatta Öğrencilik, Bakü ve Adana'da Öğretmenlik

1924 senesinde Paris'e gelmeden önce öğretmen olarak mezun olduğu İstanbul'daki Darülmualimat, mesleğini icra etmek üzere idealist hislerle gittiği Bakü ve Darülmualimatta Edebiyat öğretmenliği ve müdürlük yaptığı Adana dönemleri Remziye Reşid'in eğitim yaşamının başlıca duraklarını oluşturmaktadır. Emine Remziye Salih, kız okullarına öğretmen yetiştirmek üzere kurulan Darülmualimat-ı Âliye'de beş senelik eğitimin ardından 1919'da mezun olmuştur.²¹ Okula kendi beyanına göre 1914'te başlamıştır. 1914'ten sonraki beş sene içinde okulun eğitim kısım ve müddetlerinin yapılan düzenlemelerle değişikliğe uğradığı bilinmektedir. Remziye Salih'in Emirgan İnas Rüşdiyesinden hocası olan ve Darülmualimata tayin olması üzerine çok sevdiği için onun peşinden aynı okula gittiğini söylediği Lütfiye Nigâr Hanım, 1913-1914 senesinde okula bağlı yeni açılan Tatbikat Mektebine üçüncü muallime olarak atanan Lütfiye Hanım²² olmalıdır. Remziye Salih'in başlangıçta Darülmualimatın 1914-1915 senesindeki yeni programına göre okulun bir senesi ihzari olan beş senelik Darülmualimat-ı İptidaiyeye²³ kaydolduğu düşünülebilir. Okulun ihzari kısmını 1919'da bitirdiği Emre Dölen'in yayınladığı 11 Eylül 1919 tarihini taşıyan Darülmualimat-ı Âliye diplomasındaki ifadelerle de sabittir. Burada, "Salih Hulusi kerimesi Emine Remziye Hanım'[ın okulun] ihzari kısmından aliyyül alâ dereceyle [mezun olduğu], darülmualimat-ı iptidaiyede muallimlik etmek ve tedrisat-ı iptidaiye müfettişesi olma liyakatini haiz" olduğu yazılıdır.²⁴

¹⁹Remziye Hisar'ın kendisi yeni açılan Maden Fakültesine 1959'da geçtiğini söylese de (Alpar, *Bilimin Öncü Kadını*, 44) Makine Fakültesi içinde yer alan Maden Mühendisliği bölümü 1953'te müstakil bir fakülte haline geldiği için doğrusu 1953 olmalıdır. <https://mkn.itu.edu.tr/hakkimizda/fak%C3%BCte-genel-bilgiler>

²⁰Hisar'ın daha detaylı yaşam öyküsü için bkz. Alpar, *Bilimin Öncü Kadını*; Naymansoy, *Remziye Hisar*.

²¹Alpar, *Bilimin Öncü Kadını*, 3.

²²Mustafa Şanal, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Kız Öğretmen Okulunda Görev Yapan Kadın İdareci ve Öğretmenler ile Okuttıkları Dersler," *Belleten* 68 (2004), 656.

²³Şanal, "Osmanlı İmparatorluğu'nda", 656.

²⁴Dölen, "Prof. Dr. Remziye Hisar", 144.

Bu durumda okula devam ettiği süreçte 1915'te okulun yeniden yapılandırılması esnasında ibtidai, ihzari ve âli kısımlarından,²⁵ 1916'da öğretime başlayarak ilk mezunlarını 1919'da veren iki senelik ihzari kısmına²⁶ 1917 senesinden itibaren devam ettiği ve buradan mezun olduğu şeklinde bir tahminde bulunulabilir. Bu kısımdan mezun olanlar Remziye Salih'in diplomasında da belirtildiği gibi ibtidai darülmuallimatlarına yani ilköğretim öğretmen okullarına öğretmen ve müfettiş olabiliyorlardı.²⁷

1919'da Darülfünun Kimya Şubesine kaydolduktan iki ay sonra burayı bırakarak gittiği Bakü'deki kısa süreli öğretmenlik girişiminin ardından 1920'de İstanbul'a geri dönmüştür.²⁸ 1922 senesinde Orta Tedrisat müdürü Kâzım Nami Duru tarafından Edebiyat öğretmeni ve müdür olarak atandığı Adana Darülmuallimatında göreve başlamıştır. 7 Nisan 1921'de doğan oğlu Feza'nın o sırada bir buçuk yaşında olması²⁹ Adana'ya 1922 Ekim ayında geldiğini göstermektedir. Adana'daki okulda ne kadar kaldığına dair kendisi açık tarih vermemektedir. Atandığı 1922 Ekim ayından sonrasını anlatırken eşini kastederek "yaza kadar bu şekilde çalıştık...sonra doktor Paris'e gitti" demekle, mektuplarındaki çağrılar üzerine kendisinin de istifa edip Paris'e gittiğini söylemektedir.³⁰ Bu ifadesi 1923 senesinde ayrılmış olabileceğini de düşündürmesine karşın Adana'dan ayrılmasıyla Paris'e gelmesi arasında başka bir dönemden söz etmemesi ve 1924'te Adana Maarif Müdüriyeti aracılığıyla Maarif Vekâletiyle yazışmış olması 1924'e kadar Adana'da kalma ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Taha Toros'un, Adana'da 1922-1924'te görev yaptığı şeklindeki tespiti de bu kanaati pekiştirmektedir.³¹

Fransa'ya Gelişi

Remziye Reşid'in Paris'e geliş tarihi müfettişliğin sorusuna binaen belirttiği üzere 5 Ağustos 1924 Çarşamba günüdür.³² Gidişinin ardında bilimde kendini geliştirme arzusu ve içinde daima bir ideal olarak taşıdığı kimya ve fizik okumak amacı yatmaktaydı. Paris'e giden eşinin kendisini ısrarla bilim yapmak üzere yanına çağırdığını bunun üzerine istifa ederek Paris'e gittiğini söylemektedir.³³ Ancak 7 Temmuz 1925 tarihli, Paris'teyken doldurduğu kendi imzasını taşıyan formdaki ifadeleri bu bilgiye şüphe düşürmektedir. Fakülte-deki dersleri düzenli takip edemeyişini Avrupa'ya tedavi amacıyla gelmesine ve müdür ve öğretmeni olduğu Adana Muallim Mektebine dönme meselesinin açıklığa kavuşmamış olmasına dayandırmaktadır. Bununla ilgili şöyle demektedir: "*Avrupaya beray-ı tedavi gelmiş bulunmaklığım ve müdür ve muallim bulunduğum Adana kız muallim mektebine avdetim meselesinin hal-i müşevveşiyette kalması dolayısıyladır ki muntaza-man tedrisatı takibe imkân bulamamıştım.*"³⁴ Bu ifade yurt dışına tedavi amacıyla çıktığını ve Adana'daki okulla ilişkisinin tam olarak kesilmediğini düşündürmektedir. 6 Mart 1924'teki Maarif Vekâletinden yurtdışında okumak için izin istediği dilekçesinde Adana Darülmualimatı müdürlüğünden müstafi olduğu ifadesi³⁵ dışında Paris öncesi veya sonrasında öğretmenlikten ayrıldığına dair herhangi bir sözüne rastlanmamıştır. Söz konusu dilekçesinde mali vaziyetinin böyle bir masraf yükünü çekmeye müsait olmadığından, memleketteki Türk çocuklarının durumundan duyduğu ıstıraptan, öğretmenlikten vazgeçmek zorunda kalmadan yüksek

²⁵Şanal, "Osmanlı İmparatorluğu'nda", 657.

²⁶Cemil Öztürk, "Dârülmuallimât," *TDV İslam Ansiklopedisi*, c 1 (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 550.

²⁷Öztürk, "Dârülmuallimât," 550.

²⁸Alpar, *Bilimin Öncü Kadını*, 4-11.

²⁹Alpar, *Bilimin Öncü Kadını*, 12.

³⁰Alpar, *Bilimin Öncü Kadını*, 12-13.

³¹Toros, "Türkiye'de Kimya Biliminin Öncülerinden," 340.

³²BCA,180.9/35.187.5, Lef 19, 7 Temmuz 925, (7 Temmuz 1925).

³³Alpar, *Bilimin Öncü Kadını*, 13.

³⁴BCA, 180.9/35.187.5, Lef 20, 7 Temmuz 925 (7 Temmuz 1925).

³⁵BCA, 180.9/129.621.26, Lef 2, 6 Mart 340 (6 Mart 1924); 180.9/33.178.10, Lef 1, 10 Teşrinievvel 340 (10 Ekim 1924).

eğitim alma arzusundan söz etmektedir.³⁶ Kullandığı ifadeler dilekçeyi yazdığı Mart 1924'te istifa etmediğini düşündürmektedir. Bu durumda Fransa'ya gelirken öğretmenlikten istifa etmemiş, tedavi için raporlu olarak gelmiş olabilir. Ancak arşiv evraklarında ya da diğer kaynaklarda hastalığına dair bir bilgiye rastlanmamıştır. O sırada hasta olan eşini yalnız bırakmak istememiş³⁷ olabileceği gibi kendi hastalığı dolayısıyla duyduğu tedavi gereksinimi, devlet memuru olması hasebiyle izinli olarak dışarı gidebilmenin aracı kılınmış olabilir. Tedavi amacıyla raporlu olarak gitmiş olması tedaviyi müteakip yurda ve işine geri dönme yükümlülüğünün o tarihte hâlâ geçerli olması demektir ki Remziye Reşid "müşevveşiyet" ile -bu ifadeyi yazdığı tarihte ulaşmış olduğu- öğrencilik hedefiyle geri dönme ihtimali arasındaki muğlaklıktan, bu konunun netleşmemiş olmasından söz ediyor olabilir. Şayet öğretmenlikten istifa etmişse, bu 1924 Mart sonrası ya da Paris'e gelişinden sonra gerçekleşmiş olmalıdır. Netice itibarıyla ülkeden hangi tarihte ve hangi gerekçeyle ayrıldığı tam tespit edilemese de varış günü kendi açık beyanına göre 5 Ağustos 1924'tür. Paris'teki ilk aylarından itibaren orada kalarak arzu ettiği yükseköğrenim için Maarif Vekâletinin vereceği talebelik hakkını elde etmeyi tasarlamaktaydı. Bu hakkı elde ettiği 1925 Şubat ayından itibaren de devletin resmi öğrencisi olarak sahip olduğu haklar çerçevesinde öğrenimi süresince fiili öğretmenlik yükümlülüğü taşımamaktaydı.

Fen Fakültesine Girişi

Remziye Reşid talebe müfettişliğinin okuluna ve hangi tarihte kaydolduğu sorusuna cevaben, Sorbonne Paris Darülfünunu Fen Fakültesine "devam-ı salahiyet" kartını 5 Şubat 1925'te aldığını, 21 Şubat 1925 Cumartesi günü 2343 numarayla öğrenci kaydının yapıldığını söylemektedir.³⁸ 1928'de doldurduğu formda ise okula kayıt tarihinin karşısına, 1925-1926 ders senesi başlangıcı "talebe-i asliye olarak" diye yazmıştır.³⁹ Ancak bu Maarif Vekâleti öğrencisi sıfatıyla yaptırdığı kayıt olmalıdır. Fakülteden 21 Şubat 1925'te verilen öğrenci belgesinde 1924-1925 senesi için kayıtlı olduğu ve kimyada yükseköğrenim sertifikası almaya devam ettiği belirtilmektedir.⁴⁰ Bu belge Vekâlet talebeliğine hak kazandığı 1 Şubat 1925'ten hemen sonraki bir tarihte verildiği için 21 Şubat, öğrenciliğin devlet burslusu olarak başlangıcını ifade etmektedir. Remziye Reşid'in, hükümetin asli talebeliğinden önceki meşguliyetlerini anlatırken, dersleri 1924'ten beri takip etmeye çalıştığını söylemesi fakülteye devlet desteği almadan önce kayıt yaptırmış olma ihtimalini ortaya çıkarmaktadır. 12 Kasım 1924'teki yazısında tahsisat talep ederken, "*tabiiyyat tahsiliyle meşgul oluyorum. İkmal-i tahsilden sonra memleketimde yine muallimlik ile çalışacağım*" demektedir.⁴¹ Fakültedeki tedrisatı düzenli olarak takip edemediğini, ancak vaktinin önemli kısmında umumi kimya profesörü Mösyö Urbain'in⁴² "yüksek riyaziye olmadan kimya öğrenilemez" ihtarına dayanarak matematik çalıştığını söylemektedir.⁴³ Bu ifadeleri 1924 güz döneminde fakültedeki derslere katıldığını göstermektedir. Bu durumda kayıtlı talebe olabileceği gibi derslere kayıt yaptırmadan katılım sağlamış da olabilir. Zira bu sırada Fransa'da üniversitelerde ders ve konferanslar kayıtsız kişilerin de katılımına açıktır. Sadece kayıtlı öğrencilere ait "kapalı ders" tabir edilen ders ve konferanslar dışında kalan dersleri okul öğrencisi olmadığı halde dinlemek isteyenlerden ücret alınmamakta, lise mezuniyetini gösteren "bakalorya" gibi herhangi bir öğrenim belgesi şartı aranmamak-

³⁶BCA, 180.9/129.621.26, Lef 2.

³⁷Şarman, *Türk Promethe'ler*, 82.

³⁸BCA, 180.9/35.187.5, Lef 19.

³⁹BCA, 180.9/36.191.17, Lef 6, (Tarihsiz); 180.9/36.191.17, Lef 1, 27 Kanunusani 1926 (27 Ocak 1926).

⁴⁰BCA, 180.9/38.199.15, Lef 27, 21 Şubat 1925.

⁴¹BCA, 180.9/34.180.3, Lef 7, 12 Kanunuevvel 1340 (12 Kasım 1924).

⁴²Prof. Georges Urbain

⁴³BCA, 180.9/35.187.5, Lef 20.

⁴⁴Hasan Âli Yücel, *Fransa'da Kültür İşleri*, (İstanbul: Devlet Basımevi, 1936), 28, 32.

taydı.⁴⁴ Meşrutiyet'ten sonra özellikle kendi hesabına yurtdışına giden ve hükümet talebesi olmayan bazı Türk öğrenciler Avrupa üniversitelerinde derslere dinleyici olarak giriyorlardı.⁴⁵

Maarif Vekâletinin Asli Talebesi Oluşu

Remziye Reşid'in Paris'teyken Maarif Vekâleti talebeliğine geçebilmek için saptanabilen ilk girişimi 10 Ekim 1924'teki maruzatıdır. Burada talebelik için önceki çabalarından söz eder. Yurt dışına gitme isteğine dair Adana'da bulunduğu 1924 Mart ayında Vekâlete yazdığı dilekçeye bütçede bu konuda tahsisat olmadığı için dışarı henüz talebe gönderilmediği şeklinde bir cevap aldığını,⁴⁶ yurt dışına gitmek isteyen öğrenciler için İstanbul'da yapılacak sınavdan⁴⁷ haberdar olduğu halde Paris'te bulunduğu için giremeyeceğini, yapılacak yazılı imtihana bu nedenle Paris'teki Türkiye mümessilliği huzurunda dahil edilmeyi istemektedir. Başarılı olursa “*zamanımızın iktisadi ve ilmi tahayyürlerine mihver olan bu şube-i fenden*” kız okullarını faydalandırmak istediğini ve tahsili bitince istenen yerde görev yapabileceğini “*mesleğinde yükselmeyi en büyük gaye tanıyan bir muallim ruhuyla*” istirham etmektedir.⁴⁸ Sınavda başarılı olacağından emin biçimde, asıl öğrencilik için bir fırsat verilmesini istediği bu dilekçenin ardından aynı yılın 12 Kasım günü bir başka dilekçeyle Bakanlıktan bu sefer doğrudan bir miktar tahsisat isterken “*burada yaşamak hususunda birçok müşkilat*” çektiğini belirtmektedir.⁴⁹

Bundan yaklaşık bir buçuk ay sonra Maarif Vekâleti Teftiş Heyeti maddi gücü tahsilini devam ettirmeye yeterli olmadığı için 1 Şubat 1925'ten itibaren aylık 40 lira tahsisatla Remziye Reşid'i talebe-i muavine, yani yardımcı talebe olarak almaya karar vermiştir.⁵⁰ Talebe-i muavine olmak, 1924'te çıkarılan talimatname uyarınca hükümet adına yurt dışında okutulan asli talebelerin dışındaki başarılı ve maddi imkânları elverişli olmayanlara öğrenim sırası ve sonrası için üstlenilen yükümlülükler karşılığında devletin yarı maaş ve öğrenim desteği verdiği öğrencilerden olmak anlamına gelmekteydi.⁵¹ Reşid için almayı başardığı desteklenen talebelik durumu tam tahsisatlı asli öğrenciliğe geçişte ilk aşamayı oluşturmuştur. 25 Ağustos 1925'te doğrudan Maarif Vekâletine gönderdiği yazıda asli talebelik için gereken tüm şartları taşıdığı halde yarı maaşla geçinmek zorunda kalışını taşıdığı liyakate rağmen uğradığı bir haksızlık olarak anlatır. Ona göre asli statüdeki diğerleriyle aynı şartlarda yaşadığı, benzer harcamalar yaptığı halde yarı maaş alması ve asli talebelerin tahsisatlarına ilaveten tahsil için aldıkları masraf parasından mahrum olması düzeltilmesi gereken bir adaletsizliktir. Yarı maaşla yaşamaya çalışmanın kendisinde yarattığı mahrumiyetlerin sıhhatini ilgilendiren kötü sonuçlara ve dersleri takip edememeye yol açabileceği korkusu yaşadığını ve neticede o sene yapılacak imtihana girmek için İstanbul'a gitmeye karar verdiğini anlatır. Ancak imtihan ilanından geç haberdar olması yüzünden 17 Ağustos 1925'teki imtihana da girememiştir. Dilekçesinde talebelikteki çabasını göstermek için kendi hazırladığı ve basılması için Maarif Vekâletine gönderdiği *Riyaziyat Mefhumları* adlı çalışmasından söz eder. Riyaziyat tahsiline gönderilecek üç talebe arasına girebilmek için yeterli kanaati oluşturacağını umduğu bu eseri ve başvuru tarihini sebep göstererek öncelik hakkından faydalanmak istemekte, asli talebelik için istenildiği zaman ve yerde imtihana girmeyi talep etmektedir.⁵²

⁴⁵Erdoğan, “Yurt Dışı Eğitim,” 252.

⁴⁶BCA, 180.9/129.621.26, Lef 1, 11 Mart 340 (11 Mart 1924).

⁴⁷1924 senesindeki Cumhuriyetin ilk sınavı Ekim ayında açılmış (Şarman, *Türk Promethe'ler*, XV), yılın son iki ayında yapılmıştı (Aslan, “Erken Cumhuriyet”, 73).

⁴⁸BCA, 180.9/33.178.10, Lef 1.

⁴⁹BCA, 180.9/34.180.3, Lef 7.

⁵⁰BCA, 180.9/34.180.3, Lef 5, 28 Kanunuevvel 1340 (28 Aralık 1925); 180.9/34.180.3, Lef 6, 29 Kanunuevvel 1340 (29 Aralık 1925).

⁵¹Maarif Vekâleti Hesabına Memalik-i Ecnebiyeye Gönderilecek Talebeye Ait Talimatname. BCA,180.9/32.170.1, 1340 (1924)

⁵²BCA, 180.9/35.187.5, Lef 22, 25 Ağustos 1341 (25 Ağustos 1925).

Asıl talebeliği kazanana kadarki dönemde yetkililer nezdinde Remziye Reşid'in öğrenci olarak imajının müspet olduğu görülmektedir. Yardımcı talebeliğin ilk ayında hasıl ettiği kanaat "azimkâr ve ciddi bir hanım" olduğu, tahsiline başarıyla devam edeceği şeklindedir.⁵³ Eylül ayı başında Maarif Vekâleti Teftiş Heyeti Başkanı Rıdvan Nafiz⁵⁴ Berlin Talebe Müfettişi Zeki Mesud Bey'in bu yöndeki teklifine ve hüsn-i şehadetine istinaden asıl talebeliğe alınan 26 erkek öğrenciyle beraber Maarif Vekilinin emriyle Remziye Reşid'e de asıl talebelik tahsisatı verilebileceğini belirtmektedir.⁵⁵ 1924'teki talimatname, Avrupa'da yarı maaşla yardım edilen ve müfettişliğin ve okudukları kurumların ciddiyet ve başarılarına dair müspet görüş bildirdiği öğrencilerin asli talebeliğe geçişine imkân vermektedir.⁵⁶ Teftiş Heyeti 8 Eylül 1925'te aldığı kararla Remziye Reşid Hanım'ı "say ve gayret ve ciddiyeti hakkında vuku bulan şehadete binaen" 1 Ekim 1925'ten (1 Teşrinievvel 1341) itibaren asli talebeliğe kabul etmiştir. Maarif Vekilinin kararı uygun görmesiyle aylık tahsisatı da 40 liradan 100 liraya çıkarılmıştır.⁵⁷

Fen Fakültesindeki Öğrenim Süreci

Remziye Reşid'in devam ettiği Fen Fakültesinde lisans mezuniyetine hak kazanabilmek için üç senelik bir eğitim müddetine ihtiyaç vardı. 1928'de doldurduğu formda fen lisansını bitirebilmek⁵⁸ için her biri iki sömestrlik üç sertifika almak gerektiğini söylemektedir.⁵⁹ Onun lisans sertifikalarına çalışmaya başladığı sırada geçerli olan Maarif Vekâletinin yukarıda anılan talimatnamesinde hem de öğrenime devam ederken 1927'de kabul edilen talimatnamede bu hususla ilgili olarak yurt dışında eğitim müddetinin ilgili okulun muayyen eğitim müddetiyle sınırlı olduğu, Bakanlık izin verirse bunun bir yıl uzatılabileceği belirtilmektedir.⁶⁰ Hasan Âli Yücel de bu yıllarda Fransa'da üniversitelerin fen fakültelerinde "özgür lisans" alabilmek için üç sertifika gerektiğini söylemektedir. Remziye Reşid'in de kastettiği lisans türü olduğu anlaşılan "özgür lisans" (licence libre) doktora devam için yeterli sayılmaktaydı. Fransa'daki okullarda öğretmenlik yapabilme hakkı veren "öğretme lisansı" (licence d'enseignement) için ise belirli üç ayrı ders grubunun en az birinden sertifika alma şartı vardı.⁶¹

Remziye Reşid normal sürenin yetmeyeceğini düşünerek 1925'te Paris'e gelen Maarif Müfettişi Kemal Zaim Bey'den kendisine dört sene izin verilmesi için ricada bulunmuştur. Maarif Vekâleti genel müfettişlerinden Kemal Zaim Bey o günlerde Darülfünun ve liseler için ihtiyaç duyulan alanlarda Fransa'dan profesör ve uzman getirebilmek amacıyla Fransa'ya gönderilmişti.⁶² Remziye Reşid, uzatma talebinin gerekçesi olarak "lisan ve irfan" farkının yanı sıra akademik eksikliği göstermekte, "İlk senem kimyaya yanlış bir yoldan başladığım, dersleri hakkıyla kavramak için riya ve fiziki malumatımı itimama çalıştığım için bu ilk senem ancak bir intibak devresi oldu" demektedir. Kurduğu temasın sonucunda kendisi de fen bilimleri tahsil etmiş olan müfettişin⁶³ durumuna anlayış gösterdiği ve dört senelik sürenin verilmesi için Vekâlet nezdinde aracılık etme

⁵³BCA, 180.9/35.187.5, Lef 18, 6 Mart 341 (6 Mart 1925).

⁵⁴Rıdvan Nafiz Edgüer, 1924-1926 arasında Teftiş Kurulu Başkanı'dır. Cengiz Aslan, "Atatürk Döneminde Türk Uzmanların Yabancı Ülkelerin Eğitim Sistemleri Hakkında Hazırladıkları Raporlar," *Bilgi Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* 96 (2021), 289.

⁵⁵BCA, 180.9/34.180.3, Lef 1, 3/09/1341 (3 Eylül 1925).

⁵⁶BCA,180.9/32.170.1, Lef 7. Asıl talebeliğe geçişi gösteren bir başka örnek için bkz. BCA, 180.9/58.288.16, Lef 6, 7 Temmuz 341 (7 Temmuz 1925).

⁵⁷BCA, 180.9/35.187.5, Lef 6, 8 Eylül 341 (8 Eylül 1925); 180.9/35.187.5, Lef 8, 8 Eylül 341 (8 Eylül 1925); 180.9/34.180.3, Lef 2, 8 Eylül 1341 (8 Eylül 1925).

⁵⁸Asıl metinde "lisansiye esiyans": licencié ès science. BCA, 180.9/36.191.17, Lef 6.

⁵⁹BCA, 180.9/36.191.17, Lef 6.

⁶⁰BCA,180.9/32.170.1, Lef 1, 1340 (1924); Aslan, "Erken Cumhuriyet", 84.

⁶¹Yücel, *Fransa'da Kültür İşleri*, 32, 37-38.

⁶²BCA, 180.9/28.153.10 (Tarihsiz).

⁶³Fransa'ya gönderilmesine dair düzenlenen Maarif Vekâleti evrakında Kemal Zaim (Sunel) için, "fen bilimleri yüksek öğrenimini İstanbul Darülfünun'dan sonra Fransa'da Poitiers ve Aix-Marseille üniversitelerinde tamamlayan güzide bir mürebbimizdir" denilmektedir. BCA, 180.9/28.153.10, Lef 2.

sözü verdiği halde bu vaadin gerçekleşmediğini söyler. Müfettişle görüşmesinden bir süre sonra Maariften talim lisansından, yani lisansını tamamlamasından sarfınazar edildiğini, kendisinden sadece umumi kimya sertifikası istenildiğini bildiren bir emir aldığını, sertifikayı alabilmek için de 1927 senesi Kasım ayı başlarına kadar zaman verildiği anlatır.⁶⁴

Ek süre isterken hazırlık aşaması ve alması gereken sertifikalarla beraber bitirmeyi hedeflediği kimya lisansının üç seneyi aşacağını düşünmektedir. Bunu bir taraftan fen okuyabilmek için asgari birikime erişme gereğine dayandırır; kimya altyapısını ve matematikteki eksiklerini tamamlamak istediğinden söz eder. Diğer taraftan kimyada daha kuşatıcı bir müktesebatin edinilmesi için dört yıllık bir sürenin şart olduğunu anlatmaya çalışır. Bununla ilgili, Sorbonne'da kimya tahsilinin, umumi kimya için iki sömestr ve tatbiki kimya için Sorbonne'a bağlı uygulama enstitüsü, Institut de Chimie Appliquée'de -nazari ve ameli olmak üzere- üç sene, toplam dört senelik bir zamanda tamamlanacağını söyler.⁶⁵ Bu bilgileri verdiği 1925 Temmuz itibarıyla "Chimie minérale"⁶⁶ nazariyatının, yani teorik kısmın bir sömestrlik kısmını okuduğundan geriye dört senelik bir öğrenim döneminin kaldığını, 1345 Kanunuevvel (Aralık) nihayetinde mezun olacağını söylemektedir.⁶⁷ Tahsili tamamlayacağı tarih olarak öngördüğü 1929 sonu, yardımcı talebe olmasından itibaren toplamda beş seneye yakın bir süredir.

Remziye Reşid'in üzerinde durduğu, üniversitede fen bilimleri okumak için hazırlık evresinin önemi meselesi Kemal Zaim Bey'in müfettiş olarak Maarif Vekâleti için hazırladığı Fransa'daki eğitimle ilgili rapora da yansımıştır. Raporda geçen, Fransa'ya gönderilen öğrencilerin yaşadığı Fransız eğitim sistemi ve muhitine alışma gibi problemleri asgariye indirebilecek öneriler arasında öğrencilerin zorunlu olmadıkça Paris gibi büyük şehirlere gönderilmemesi, öğrenci himayesi için bir teşkilat oluşturulması vb. bulunmaktadır. 1926'daki bu raporda Kemal Zaim Bey, Paris'te tabiiyat ve fizik okuyacak olanların üniversitelere gönderilmeden evvel Fransız sistemine uygun olarak bir lisede bir senelik *mathematiques elementaires* sınıfında ve iki senelik *mathematiques speciales* sınıfında, toplam üç senelik hazırlık evresi geçirmeleri gerektiğini söylemektedir. Gönderilen öğrencilerin öğretmenlik için lazım olan bilgiyi edinebilmeleri için bir tek sertifikanın yetmeyeceği, en az lisans bitirmek gerektiğini de rapor etmektedir.⁶⁸ Kemal Zaim'in uzman görüşüne de yansıyan öğrenci yeterliliğinin göstergesi sayılan sertifikalar Fransız eğitim sistemi içinde tarihsel kökenleri olan önemli bir yere sahipti.⁶⁹

İlk etapta istediği dört senelik izin bir kenara, Remziye Reşid'in tabii süredeki başarısızlığı, bir yandan ilave süre talebini neredeyse imkânsız hale getirmiş, diğer yandan resmi makamlar nezdinde itibarını sars-

⁶⁴BCA, 180.9/38.199.15, Lef 11, 20 Teşrinievvel 927 (20 Ekim 1927).

⁶⁵"Kimya-yı tatbiki üç senedir ve şu programa nazaran taksim edilmiştir. Birinci sene, Mineral kimya pratik çalışmaları. Mineral kimyada kalitatif ve kantitatif element analiz ve hazırlıkları. İkinci sene, organik kimya kantitatif analiz ve hazırlıkları. Üçüncü sene, endüstriyel ürünlerin analiz ve hazırlıkları. Fiziko-kimya ve elektrokimya." BCA, 180.9/35.187.5, Lef 19. Umumi kimyanın her iki sömestrinde haftada iki kez pratik vardır. BCA, 180.9/35.187.5, Lef 19; 180.9/35.187.5, Lef 20.

⁶⁶Mineral kimyası, anorganik kimya

⁶⁷BCA, 180.9/35.187.5, Lef 20.

⁶⁸Kemal Zaim, "Fransa'da Bulunan Talebe Hakkında," *Maarif Vekâleti Mecmuası* 2 (7) içinde, (İstanbul: Milli Matbaa, 1 Mayıs 1926), 56; Aslan, "Erken Cumhuriyet," 153.

⁶⁹Fransız modern yüksek öğreniminin temelleri Napolyon Bonaparte'in 1804'te imparatorluğunu ilan etmesinden sonra atılmış, daha sonraki dönemlerde bir takım reform girişimleriyle geliştirilmiştir. Bunlar arasında 1 Mayıs 1808'teki kararname ile üniversitelerin doğrudan merkeze bağlanması ve 1866 yılında eğitimin kalitesini arttırmak için çıkarılan *certificat d'études*'lerin yükseköğretim için kullanılmaya başlanması da bulunmaktadır. 1896'da gerçekleşen ancak sonuçları itibarıyla hedeflenen standartlara tam ulaşamayan üniversite reformundan sonraki dönemde reform ihtiyacı devam etmiştir. Yüksek öğretimde diploma dışında sertifikaların alınması lisans eğitiminin tamamlanması açısından son derece önemli görülüyordu. 1911'den sonra Fen Fakültelerinde fizik ve kimya lisansı için hazırlık olarak düşünülen matematik dalında sertifika (*certificat d'étude*) şartı konulmuştur. Bkz. Philippe Savoie, "Les caractères originaux de l'histoire de l'État enseignant français XIXe-XXe siècles," *Histoire de l'éducation*, 140-141 (2014), 11-29; aynı yazar, "Quelle histoire pour le certificat d'études?" *Histoire de l'éducation*, 85 (2000), 49-72; Christine Musselin, "Bringing universities to the centre of the French higher education system? Almost but not yet...", *European Journal of Higher Education* 11 (2021), 333; Philippe Nabonnand, "La création du certificat de mathématiques générales à Nancy," in Françoise Birck & André Grelon (Ed.), *Un siècle de formation des ingénieurs électriciens, ancrage local et dynamique européenne, l'exemple de Nancy*, (Paris: Editions de la Maison des sciences de l'homme, 2006), 123-154.

mıştır. Zira, 1927 Ekim ayına kadar geçen sürede sınavlara girmemiş, girdiğinde de başarı elde edememiştir. 1927 Ekim ayında Yüksek Tedrisat Müdüriyetinden kendisine gönderilen yazıda o sene Ekim ayındaki imtihan sonuçları ne olursa olsun süresinin dolacağı ve yurda dönmesi gerekeceği bildirilmektedir. Vekâlet geçen iki buçuk senede herhangi bir müspet sınav başarısı kaydedememesinden dolayı öğrenciliğini sonlandırma kararındadır.⁷⁰

1927 Ekim ayında tatbiki kimya ve umumi kimya sertifika imtihanlarını yüksek başarıyla geçmesi sonucu tahsil süresi uzatılmış, devam eden dönemde genel fizik⁷¹ çalışması istenmiştir.⁷² 1927-1928 ders yılının bahar döneminde biyokimya⁷³ ve genel fizik derslerini aldığı sırada eğitimi yeniden kesintiye uğrama tehlikesiyle karşılaşmıştır. 10 Mayıs 1928 tarihinde Yüksek Tedrisat Müdüriyeti ile Talim Terbiye Kurulunun yurda dönmesine karar verdiği talebeler arasında Remziye Reşid de yer almaktadır.⁷⁴ Ancak 1928 Haziran ayında biyokimya sertifikasını aldığını bildiren mektubunun⁷⁵ ardından Vekâletten gelen bundan memnuniyet duyulduğuna dair cevabın⁷⁶ gösterdiği gibi biyokimya sertifikası, tahsilinin devamına Vekâlet nezdinde yeniden müsaadeye yol açmış görünmektedir.

1928 Aralık ayında genel fizik sertifikası için çalıştığını,⁷⁷ 1929'un ilk günlerinde ise Yüksek Tedrisat Müdüriyetince tahsil masrafı için daha önce verilen 60 liranın kalan diğer yarısının da gönderildiğini arşivdeki son evraklara bakarak saptayabilmekteyiz.⁷⁸ La Fayette mağazasından kaybolan cüzdanının bulunamadığına dair Remziye Reşid'e gönderilen 15 Ocak 1929 tarihli yazıdan sonra⁷⁹ konu edilen Paris dönemiyle ilgili Cumhuriyet Arşivinde herhangi bir bilgiye erişmek mümkün olmamıştır.

Remziye Reşid adına düzenlenen Fen Lisansı Diplomasında (Diplôme de Licencié ès Sciences) Paris Fen Fakültesinde "chimie générale" (genel kimya) sertifikasını 21 Ekim 1929'da aldığı yazmakta, kazandığı sertifikalar tarihleriyle verilmektedir: 19 Ekim 1927'de "chimie appliquée" (uygulamalı kimya), 29 Ekim 1927'de "chimie générale" (genel kimya) ve 28 Haziran 1928'de "chimie biologique" (biyokimya) sertifikası.⁸⁰ Aldığı üçüncü sertifikayla lisanstan mezuniyete hak kazanmış; Fransa'da I. Napolyon'dan beri devam eden bakalorya-lisans-doktora şeklindeki üç üniversite derecesinden⁸¹ doktora geçmek için engel kalmamıştır. Devam eden süreçte doktora kapsamında genel fizik derslerini almaya başlamıştır. 1928 Eylül ayında Maarif Vekâletinden çıkan yazıda bir seneye kadar doktorasını tamamlayacağı ifadesi yer almaktadır.⁸²

Yurda dönüş tarihine dair mevcut literatürden ya da Cumhuriyet Arşivinden hareketle kesin bir bilgiye ulaşmak mümkün olmamıştır. Dönüşte çalıştığı Erenköy Kız Lisesinin kayıtları ise tahmini bir tarih aralığı vermeye imkân tanımaktadır. Lisenin 1930-1931 senesi ve önceki senenin kadrolarını gösteren evrakta hem ilgili sene hem bir önceki sene Remziye Hanım'ın kimya öğretmenini olduğu yazılıdır.⁸³ 1929-1930 senesi

⁷⁰BCA, 180.9/38.199.15, Lef 20, 08/10/1927 (8 Ekim 1927).

⁷¹Asıl metinde "fizik jeneral".

⁷²BCA, 180.9/38.199.15, Lef 6, 09/11/1927 (9 Kasım 1927).

⁷³Asıl metinde "hayati kimya".

⁷⁴BCA, 180.9/38.203.9, Lef 2, 13/05/1928 (13 Mayıs 1928).

⁷⁵BCA, 180.9/42.219.4, Lef 9, 05/07/1928 (5 Temmuz 1928).

⁷⁶BCA, 180.9/42.219.4, Lef 8, 13/07/1928, (13 Temmuz 1928).

⁷⁷BCA, 180.9/42.219.4, Lef 4, 20/12/1928 (20 Aralık 1928).

⁷⁸BCA, 180.9/42.219.4, Lef 3, (Tarihsiz).

⁷⁹BCA, 180.9/42.219.4, Lef 1, 15 Ocak 1929.

⁸⁰Dölen, "Prof. Dr. Remziye Hisar," 144.

⁸¹Yücel, *Fransa'da Kültür İşleri*, 24.

⁸²BCA, 180.9/40.211.3, Lef 2, 03/09/1928 (3 Eylül 1928).

⁸³BCA, 180.9/238.1187.19, Lef 2, 24 Ağustos 1930.

kadrolarını gösteren 29 Ağustos 1929'da düzenlenen evrakta ise adı geçmez.⁸⁴ Bu bilgiye dayanarak Remziye Reşid'in anılan okulda 1929-1930 eğitim-öğretim senesi bahar sömestrinde vazifeli olduğu, buradaki görevine bir önceki sömestrde başlamış olabileceği çıkarımı yapılabilir. Dolayısıyla Paris'ten en geç 1929 sonlarında veya 1930 başında dönmüş olmalıdır.

Umumi Kimya Sınavından Kalması ve Buna Dair Açıklaması

Remziye Reşid, Temmuz 1925'te Vekâletin sorularına verdiği yazılı cevaplarda hükümet talebesi olarak kayıt yaptırdığı 1925 Şubat sonrasında derslere devam ettiğini söylemektedir. İlk dönemde kaçırdığı teorik dersleri ancak ikinci dönem aldığından ikinci dönemin pratik çalışmasını yapamadığını ve bu bir dönemlik kayıp nedeniyle sınavlara girebilecek kadar bir eğitim devresi geçirmediğini söylemektedir. Sınavlara ancak o senenin güz dönemi sonunda girebilecektir.⁸⁵ Önce genel kimyadan sertifika almak istediğini, üç sene sonunda da tatbiki kimya sınavından geçmek zorunda olduğunu söylemekte, imtihanlara hazırlanabilmek için 1925 Temmuz itibarıyla kendisine dört ay verilmesini istemektedir.⁸⁶

1925 boyunca herhangi bir sınava girmeyen Remziye Reşid'in durumunu 1926 Ocak ayı başında Vekâlete anlatan Genel Müfettişlik onu "*vazifesini müdrik ve ciddi görünen bir hanım*" şeklinde vasıflandırmaktadır. O tarihte Remziye Reşid'in vadettiği, müfettişliğin gerçekleşeceğini düşünerek merkeze aktardığı planları şöyleydi: 1926 zarfında umumi kimya sertifikasını almak. Sonrasında umumi fizik ve tatbiki kimya sertifikalarına hazırlanıp fizikten lisans diploması almak. Müfettişliğe göre bu öğrenci kayda şayan bir kabiliyetle vazifesinin icap ettirdiği bir gayret göstermeye hazırlanmaktaydı. Yazıda muvafık bir görüşle dört senelik eğitim süresinin bahşolunması konusunda bir karar alınması gereği Vekâlete arz edilmektedir.⁸⁷

Aradan iki seneye yakın bir zaman geçtikten sonra Vekâletin Remziye Reşid'e yazdığı yazıdan umumi kimya sertifikasını 1926 Haziran veya en geç aynı senenin sonunda alacağı sözü verildiği anlaşılmaktadır. Yazıda 1925'teki başarısızlığının riyaziyat hazırlığı nedeniyle mazur görüldüğü hatırlatılmakta, 1926'yı tümüyle umumi kimya çalışmasına ayırdığı halde 1927 Haziran ayında girdiği sınavdan da geçemediği vurgulanmaktadır. Netice olarak kendisine aynı yılın Ekim'ine kadar mühlet verildiği bildirilmektedir.⁸⁸ Öğrencilik durumu hakkında olumlu kanaatlerin giderek azalması sebebiyle Maarif Vekâleti Teftiş Heyetinin dönüş tarihini daha 1926 içerisinde belirleyerek Remziye Reşid'in umumi kimya sertifikası aldıktan sonra 1927 sonunda geri dönmesi kararı aldığı anlaşılmaktadır. Avrupa Talebe Müfettişliği 1927 Ağustos'unda, daha önce alınan bu kararı Vekâlete hatırlatarak işlemlerin başlatılması ve durumun Reşid'e bildirilmesini istemektedir.⁸⁹

Remziye Reşid, Vekâlet talebeliğinden alınma ihtimali ortaya çıktıktan sonra Maarif mercilerine durumunu anlatmak ve talebeliği uzatmak amacıyla yazılar yazmıştır. Yazılarında dikkat çeken taraf başarısızlığın gerekçelerini oluşturan birtakım nedenleri anlatırken olumsuz durumu dengeleyici olarak, sarf ettiği çabayı ön plana çıkarmasıdır. Ders durumuna dair 1926 ortalarındaki bir yazısında öğrencilik performansını göstermek üzere sene boyunca umumi kimya eğitimini gözetimi altında yaptığı laboratuvar şefi tarafından doldurulmuş olan, öğrencinin devam, çalışma düzeyi ve terki hakkındaki tasdiknameyi göndermiştir.⁹⁰

Geçmek için yeterli notu alamadığı 1927 Haziran ayındaki umumi kimya sınavıyla Kasım ayı arasında kendisine bir fırsat verilmesi için kaleme aldığı yazılar ve Vekâletin buna verdiği cevaplar bu evredeki ders

⁸⁴ BCA, 180.9/181.878.38, Lef 3, 29 Ağustos 1929.

⁸⁵ BCA, 180.9/35.187.5, Lef 20; 180.9/36.191.17, Lef 1.

⁸⁶ BCA, 180.9/35.187.5, Lef 20.

⁸⁷ BCA, 180.9/36.191.17, Lef 1.

⁸⁸ BCA, 180.9/38.199.15, Lef 20.

⁸⁹ BCA, 180.9/38.199.15, Lef 24, 1 Ağustos 1927.

⁹⁰ BCA, 180.9/36.191.17, Lef 5, 26/06/1926 (26 Haziran 1926).

durumunun yanı sıra psikolojik durumunu anlamaya yardımcı olmaktadır. 10 Temmuz'da Avrupa Talebe Müfettişine gönderdiği yazıya taşıdığı endişeden dolayı cesaretini ancak on gün sonra topladığını söyleyerek başlar ve yaşadığı deneyimi anlatır. Pratik ve sözlüye nazaran en zorlu sınav safhası olduğunu söylediği yazılı sınavdaki dersler, hocalar ve aldığı notlar tabloda gösterilmiştir.

Tablo 1. Remziye Reşid'in 1927 Haziranı'nda girdiği Umumi Kimya yazılı sınav sonuçları.

Kimya-yı Umumi "Profesör Urben" ⁹¹	Numara 10
Kimya-yı Tahlili "Profesör Öje" ⁹²	Numara 13
Kimya-yı Madeni "Profesör Gişar" ⁹³	Numara 5
Kimya-yı Uzvi "Madam Ramar"	Numara 5
Yekûn	33

Kaynak: BCA, 180.9/38.199.15, Lef 25, 10/07/927, (10 Temmuz 1927).

Geçme notu olan 37'ye çok az farkla ulaşamadığını, oysa yazılı sınavdan geçenler için diğer kısım olan "travo-pratik"ten⁹⁴ geçmenin daha kolay olduğunu söylemektedir. Zira pratik kısımda haftada iki defa yapılan pratik dersteki laboratuvar notu veriliyordu, kendisi de 18 puanla laboratuvar da en yüksek nota sahip talebeydi. Bu kötü sonucu sınav şekline olan ünsiyetsizliğine ve hocaların not konusundaki cimriliklerine bağlamaktadır. Hafızadan ziyade kavramaya dayanan umumi ve tahlili kimya soruları üzerinde düşünüp yoğunlaştığını, Prof. Auger'nin tahlili kimya sınavında "*en nazik ve yeni suallerden olan*" tampon meselesinde en iyi notu alan dört kişiden biri olduğunu söyler. Onun anlattıklarından aktarmaya devam edersek, sınavda verilen dört saat⁹⁵ zarfında haftalarca çalıştığı meseleler üzerinde hafızasını dolaştırarak dört büyük sorunun cevabını "sehl-i mümteni," yani yalın ve özlü şekilde ifade etmesi gerekiyordu. En çok önem verdiği iki sorunun cevabını temize çekene kadar geriye yarım saat kalmıştı. Yine de yazdığı düzgün cevapların diğer iki sorudaki eksikleri telafi edeceğini umut etmiş, ancak "*bir küçük hafıza oyunu için 10 numara birden kıran profesörlerin hisseti* (cimrilik) *karşısında dört kırık numara için*" muvaffakiyet ellerinin arasından kayıp gitmişti. Beş dakikada kabiliyetlerini tanımadıkları talebeler hakkında "*acul hükümler*" veren hocalar karşısında planlı hareket ederek her soruya belli bir zaman ayırmak gerektiğini kendine bir ders olarak çıkardığını söyler. Öte yandan yine kendi ifadesiyle, bu sertifika Teşrinievvel yani Ekim ayında istendiği halde başaracağından emin olduğundan erken davranmış, resmi makamlarda kanaat oluşturmak istemiştir. Öyle ki Fransız arkadaşları anlayamadıkları termodinamik ve nazari konularda "*ziyalarınıza ihtiyacım var, şu şu nokta[ları] anlayamadım. Bana gönderir misiniz?*" diye kendisinden not istiyorlardı. Deste deste not yolladıklarının geçenler arasında olması karşısında şaşkın olduğunu söyler. Bunun Ekim'deki sınav için tecrübe olduğunu, yazdıklarının bahane icadı değil, gerçekler olarak kabul görmesinin Ekim imtihanı için gereken manevi kuvveti kendisine vereceğini yazarak bitirir. Mektubun altına düşülen notta, "*Teşrinievvelde tekrar imtihana girecektir. Muvaffak olsa da olmasa da memlekete avdet edecektir*" denilmektedir. Vekâlet hâlâ her durumda Remziye Reşid'i geri çağırma kararındadır.⁹⁶

⁹¹Prof. Georges Urbain.

⁹²Prof. Victor Auger.

⁹³Prof. Marcel Guichard.

⁹⁴Travaux pratiques: Pratik çalışma. Laboratuvar çalışması.

⁹⁵Fakültelerde sertifika için yapılan yazılı sınavlar 3-4 saat sürmekteydi. Sınavlar yılda iki defa, Temmuz ve Ekim aylarında yapıldı. Yücel, *Fransa'da Kültür İşleri*, 33, 37.

⁹⁶BCA, 180.9/38.199.15, Lef 25, 10/07/927, (10 Temmuz 1927); 180.9/38.199.15, Lef 26, 10/07/927, (10 Temmuz 1927).

Maarif Vekili Mustafa Necati'ye Yazdığı Başarı Vadeden Mektubu

Remziye Reşid kendisi hakkında verilen dönüş dair kararı haber alınca 20 Eylül 1927'de doğrudan dönemin Maarif Vekili Mustafa Necati'ye kendi deyimiyle *"Türk Cumhuriyetinin münevverlerinin başbuğu"*na *"memleketine hizmet etmek için izzeti nefsinin bile kurban ederek"* yalvardığı hayli uzun, duygusal bir mektup göndermiştir. Talebe arasında bir tasfiye yapılacağını, *"ayıklanması icabeden çürük dallar yahut da atılması lazım gelen faydasız posalar meyanında"* kendisinin de olduğunu haber almıştır. *"Niçin beyefendi?"* sorusunu müteakip, *"rahibe uzlet ve feragatiyle gençliğimi laboratuvarların zehirli havasına gözlerimi kitapların nihayetsiz kuyusuna kurban ettiğim için mi," "laboratuvarlarda Fransızların ve bütün ecnebilerin fevkinde muvaffakiyet göstererek milletimi şerefleştirdiğim için mi?"* diye sorar. O yaz, herkesin istirahatte olduğu bir zamanda kendisi uykusunu, *"zavallı sıhhati[ni] damla damla kurban ederek kâh Sent Jenevieve (Saint Geneviève) kütüphanesinin tozlu, mütefekkir havası içinde, kâh tavan arasındaki oda[sın]ın fakir çatısı altında"* çalışmıştır. Edebiyat Fakültesindeki birine sertifika almak için gereken doğal zamanın dört misli süre verildiğini, bir öğrencinin çeşitli kurumlardan aldığı devam sertifikalarını göndermek suretiyle iki senedir Paris'te kalabildiğini anlatır. Üstelik ona göre *"fennin haşin ve ketum"* yollarını yakından bilenler diğer bilimlerle arasındaki farkı takdir edebileceklerdir. Ekim'deki sınavda diyelim ki bir *"hafıza hıyaneti"* yüzünden ya da anlık psikolojik sebeplerle başarısız olsa bile tahsilini bıraktırmak için kâfi sebep olmadığını düşünmektedir. Tasvir ettiği çalışma arzusunu yüksek vicdan sahibi bir talebelik, annelik hassasiyeti ve Paris'teki ısıltılı hayata ram olmayan bir olgunlukla mecz ederek betimler. *"Türk köylüsünün alın teriyle geçinen bir tufeyli olmayacak kadar vicdan sahibi"* olduğunu söyler. Ülkesine hizmet etmek için tahsile azmetmiş, yurtsever, idealist bir münevver portresi çizer. *"Şimdilik dönmek istemiyorum. Çünkü gaye sahibiyim. Çelikten sağlam, haksız darbeler altında bilek bükülür fakat kırılmaz. Bir programım var beyefendi, memleketime mazbut bir bilgiyle, belki sahibine şöhret getirmeyen fakat hakikate susamış aziz toprağıma beklediği feyizkâr kevseri taşıyan tantanasız, mütevazı, fakat emin bir bilgi ile dönmek."* Fen talebeliğinin yanı sıra mensup olduğu ulus ve kadınlık adına da uğraş verdiğini anlatmaya çalışır:

"Benim istediğim beyefendi, beşeriyetin iftihara en çok haklı olduğu muazzam fen abidelerinin, zekâ ve azmi fanilikten kurtaran büyük eserlerin mimarları arasına elbette değil fakat hiç olmazsa işçileri içine karışmak, yaptıklarını, gördüklerimi, daha yapılacak şeyleri memleketteki gençliğe pürüzsüz, tereddütsüz bir lisanla, sıhhatle, salahiyetle söyleyebilmek. Beyefendi hâlâ Türk kadınlığını atlaslar, bürümcekler içinde mahbus bir et yığınının fazla bir şey tanımamakta taannüd eden Avrupalılar karşısında, daha fecii çünkü uşaklarımız Bulgarlar, Rumlar, Ermeniler muvacehesinde bu talebenizi heveskâr bir bebek, gösteriş için fen fakültesinin koridorlarında piyasaya gelmiş bir serseri karikatür mevkiinde bırakmayınız."

Kendisine Bakanlık izin vermese bile fabrikada, terzihanede çalışarak kalan saatlerini "muazzaz" gayesine hasretmeyi düşünmektedir. *"Vicdanının azizliğini, gençliğe beslediği ağabey şefkatini yakından tanıdığımız"* Maarif Vekiline kendisi hakkında verilen *"bu haksız, bu katil fermanın nâtıkı olmayınız"* diye seslenir. Mektubun sonunda affedilmek istirhamıyla adeta yalvarır, *"Ve kâni olunuz ki o ölümün soğuk rüzgârı altında hisseden masum bir mahkûm nevmidiyledir ki huzurunuza gelmeye cesaret etti. Ve gözleri merâret-i ümid yaşlarıyla dolu bu talebe gözleri son bir necat diye yüksek makamınıza saplı kendisine gayesini, hayatını iade edecek rehakâr emri bekliyor."*⁹⁷

Kendisine şans verilmesi için yazdıkları, Ekim sınavına kadar tahsiline devam kararında değişiklik yapmamıştır.⁹⁸ 5 Ekim'deki cevabi yazısında Maarif Vekâleti, Remziye Reşid'e Ekim sınavında başarılı olursa ilmi müktesebatı kâfi gördüğü için, başarılı olmazsa daha faydalı bir yerde kullanılması amacıyla tahsisatının

⁹⁷BCA, 180.9/38.199.15, Lef 22, 20/09/927 (20 Eylül 1927); 180.9/38.199.15, Lef 23, 20/09/927 (20 Eylül 1927).

⁹⁸BCA, 180.9/38.199.15, Lef 20.

kesileceğini bildirmektedir. Aynı yazıda geri dönmek istememesinin nedenleri, kalarak neler yapmak istediği “*bilahare icabı temin edilmek üzere*” sorulmaktadır. Yazıdaki dikkat çekici kısım “*ilm-i müspet tahsil eden sizden heyecan ve mariz (hastalıklı) hissiyat ifade eden uzun mektuplardan ziyade kat’i ve mantıkî kanaatler*” beklenildiği⁹⁹ şeklindeki ifadedir. Onun uzun ve duygusal tarzının hüsnükabul görmediği anlaşılmaktadır.

Tatbiki Kimya, Umumi Kimya ve Biyokimya Sertifika Sınavları

Remziye Reşid, Paris’e gelişinden beri süren çalışmalarının ilk müspet neticelerini Ekim ayında girdiği tatbiki ve umumi kimya sınavlarında almıştır. Elde ettiği muvaffakiyeti her iki sınavın akabinde Vekâlete gönderdiği ayrı ayrı yazılarla haber vermiştir. Tatbiki kimya sınavının ilk safhası olan yazılı kısmı 15 Ekim 1927’de, laboratuvarında yapılan tatbiki kısmını 18 Ekim’de geçmiştir. 19 Ekim’de de “sınai kimya nazariyatı, uzvi kimya ve mufassal tahlili kimyanın” büyük hocalarından mürekkep jüri huzurunda şifahi sınavı vermiştir. Neticede tatbiki kimya sertifikası için sınava giren 43kişiden -yazılı, pratik, sözlü- her üç kısmından 18¹⁰⁰ kişi geçmiş, Remziye Reşid dereceyle geçen beş kişiden üçüncü olmuştur.¹⁰¹

Üçüncülükle geçmenin verdiği özgüvenin de tesiriyle sınav başarısını Yüksek Tedrisat Müdüriyetine haber verdiği 20 Ekim tarihli yazısında baştan itibaren çektiği öğrencilik meşakkatinin altını fen okumanın güçlüğü ve gösterdiği çalışma sebatına atıfla çizer. Zorunlu olmadığı halde vazife mesuliyetiyle ders ve sınavlardan her adımda yetkilileri haberdar ettiğini belirterek hükümet talebeliğinin kendisinden alınmak istenmesindeki haksızlığı anlatmak için fizyoloji sertifikası hazırlayan birinin iki senedir hiç sınava girmediği halde tahsilinin kesilmediğini söyler. Kendi anlatımıyla, tatil bile dinlemeden ders çalışsa da Haziran sınavını üç puan gibi ufak bir farkla geçememiştir. Tüm sene her iki sertifikanın ders ve uygulamalarını istisnasız takip etmiş, fazladan bir de “fizik travo-pratik”¹⁰² yaptığı için ancak termodinamik ve tahlili kimyanın çetin meselelerine yoğunlaşabilmiştir. Bu yüzden imtihan öncesinde toplamı bin sayfayı aşan ve tümüyle hafızaya dayalı uzvi kimyaya hazırlık için yeterli zamanı bulamamıştır. Bunları anlattıktan sonra sözü yeniden sınav başarısına getirir, tatbiki kimyanın özellikle tatbiki ve sözlü kısmını geçmenin kolay olmadığını göstermeye çalışır. Bu sınavda iki, üç sene başarısız olmak gayet sıradanken bir Türk kızı olarak Fransızların bile üstünde başarıyla adını yazdırabildiği için iftihar etmektedir.¹⁰³ Böylece hiçbir erkek öğrencinin elde edemediği bir başarıyla kendine verdiği sözü yerine getirdiğini belirtir ve hedefinin lisansını bitirmek olduğunu yazar. Kendisine “marîz hissiyat” izafe edilmesine de yanıt verme gereği duymuştur. Servetinin olmadığını, resmi devlet yardımına muhtaç olduğunu, aracılık edecek kimseyi tanımadığını ve kendini daha iyi anlatabilmek için mektupların “hususî mahiyette” olduğunu söyler. Ona göre yazdıklarındaki heyecan “*zedelenmiş bir hakkın müteessir ifadesidir*” ve bir talebe müspet bilimlerle uğraşsa da müteessir olma hakkına sahiptir. Yaşadığı bunca haksızlığa rağmen 22 Ekim Cumartesi günü umumi kimya sınavına gireceğini haber vermektedir.¹⁰⁴

31 Ekim’de, girdiği ikinci sınav olan umumi kimya safahatı onun anlatımına göre şöyledir: 22 Ekim’de umumi kimya sertifikası için ilk merhale olan yazılı sınava girmiş, ayın 28’inde geçtiği belli olunca aynı gün tatbiki sınava girmek için laboratuvara gitmiştir. Burada yapılan, üç saat gibi kısa bir sürede kesintisiz bir uyum ve odaklanma isteyen sınavı geçerek şifahi sınava girme hakkını elde etmiştir. Ardından fakültenin

⁹⁹BCA, 180.9/38.199.15, Lef 21, 05/10/927 (05 Ekim 1927).

¹⁰⁰Sınavdan geçenlerin sayısını 20 Ekim’deki yazısında 17, 31 Ekim’dekinde 18 olarak vermektedir. Krş. Lef 13 ve Lef 17, BCA, 180.9/38.199.15.

¹⁰¹BCA, 180.9/38.199.15, Lef 17, 31/10/927 (31 Ekim 1927).

¹⁰²Physique travaux pratiques: Pratik fizik çalışması.

¹⁰³BCA, 180.9/38.199.15, Lef 11; 180.9/38.199.15, Lef 14, 20 Teşrinievvel 927 (20 Ekim 1927).

¹⁰⁴BCA, 180.9/38.199.15, Lef 11; 180.9/38.199.15, Lef 14.

profesörlerinin huzurunda “*iftihar edilebilecek bir suhulet ve pürüzsüzlükle*” sözlüyü de vermiştir.¹⁰⁵ Netice de umumi kimya sertifika sınavına giren 155 kişiden geçen 51'i arasında altıncı olmuştur. Bu 51 kişiden dörtte üçünün ancak beş altı defa girdikten ve özel sınıflarda hazırlandıktan sonra sınavı geçebilmesi karşısında sınavda derece alan tek kadın olmakla övünç duymaktadır. Sözlerinden iki senede aldığı iki fen sertifikasıyla bir kadın olarak baştan beri anlatmaya çalıştığı kişisel çabası sayesinde neleri başarabileceğini göstermenin, bu uğurda tahrip ettiği sıhate değen bir sonuçla sözünü yerine getirmiş olmanın memnuniyeti ve vicdani rahatlığı sezilmektedir.¹⁰⁶ Remziye Reşid, Maarif Müfettişi Kemal Zaim Bey'e yazdığı benzer içerikteki yazıda, iki sene önce Paris'te verdiği sözü yerine getirdiğini kaydetmektedir.¹⁰⁷ Kemal Zaim Bey cevabi yazısında “*tatbiki ve umumi kimya imtihanlarında gösterdiğiniz muvaffakiyetten mütehasşis oldum*” diyerek başarısını takdir ve tebrik etmektedir. Vekâlet, Remziye Reşid'e tahsisatını göndermeye devam edeceğini bildirirken bundan sonraki çalışmalarını genel fiziğe ayırmasını istemektedir.¹⁰⁸

10 Kasım 1927'de Vekâlet, Berlin'deki Talebe Müfettişliğinin Remziye Reşid'in yurda dönüşüyle alakalı düşüncenin hâlâ geçerli olup olmadığını sorusunu,¹⁰⁹ tahsil süresinin uzatıldığı, Aralık, Ocak ve Şubat maaşlarıyla yarısı daha önce gönderilen okul ve laboratuvar masraflarının 60 liralık diğer yarısının da kendisine gönderildiği şeklinde yanıtlamaktadır.¹¹⁰ Öte yandan bu günlerde tahsil süresini uzatmak amacıyla son sınav sonuçlarını Ankara'ya ve Avrupa Talebe Müfettişliğine haber veren mektupların çokluğu Maarifin uyarısıyla karşılaşmıştır. Şöyle denilmektedir, “*Şahsi kuvvetlerine ve müspet muvaffakiyetlerine istinat etmelerini arzu ettiğimiz münevverlerimizin bu şekildeki müracaatları onların bizzat hâiz olduklarına itimat etmek istediğimiz meziyetleri hakkında pek nahoş tesirler bırakmaktadır. Tekerrür etmemesi tavsiye olunur.*”¹¹¹

Biyokimya sertifika sınavına girdiği 1928 Haziran öncesinde genel fizik ve biyokimya derslerini almış, Maarife Şubat ve Mart aylarındaki ders içeriklerini teorik ve pratikleriyle beraber detaylı biçimde yazdığı bir rapor yollamıştır.¹¹² O sene Nisan ayında gönderilen 117 liralık tahsil parası¹¹³ öğrenciliğin rutin olarak devam ettiğini göstermektedir. Ancak 15 Mayıs'ta Talim ve Terbiye Dairesinin, Yüksek Tedrisat Müdüriyetiyle müştereken gerçekleştirdiği incelemeden sonra aldığı kararda isimleri sayılan 10 kişilik geri dönecekler arasında Remziye Reşid adının da yer alması¹¹⁴ bu sırada yeni bir badireyle karşı karşıya kaldığını göstermektedir. Yurda avdeti öngören bu kararın uygulanmamış olması tahsile devam yönünde başka bir kararın alındığını düşündürmektedir. 1928 Haziran ayındaki sınavlara katılmasından, sömestr sonuna kadar dersleri takip ettiği ve tahsisatla alakalı bir problem yaşamadığı anlaşılmaktadır.

Biyokimya sınavının nasıl geçtiği Remziye Reşid'in 5 Temmuz'da Vekâlete yazdıklarına şöyle yansımıştır: 25 Haziran'daki sınavın sırasıyla yazılı, tatbiki ve sözlü safhalarını ön sıralarda tamamlamıştır. Sınava giren 80 kişiden biyokimya sertifikası almaya hak kazanan 17 kişilik grubun arasında o da vardır. Böylece daha önce aldıklarıyla beraber üç sertifikayla lisansını tamamlamıştır. 1928 Temmuz'unda artık hedefi derslerini almaya

¹⁰⁵Remziye Reşid'in umumi kimya, tatbiki kimya ve biyokimya sertifika sınavları için verdiği sıra yazılı-pratik-sözlü şeklindedir. Hasan Âli Yücel ise fen fakültelerindeki sistemi anlatırken yazılı ve ardından sözlü sınavı geçemeyenlerin pratik sınava alınmadığını söylemektedir. Yücel, *Fransa'da Kültür İşleri*, 37.

¹⁰⁶BCA, 180.9/38.199.15, Lef 16, 31/10/1927 (31 Ekim 1927); 180.9/38.199.15, Lef 17. Umumi kimyanın yazılı kısmındaki soruları (lef 16) göndermiştir. “Melfuf imtihan sualleri manzur-ı alileri olduktan sonra iade lütfunda bulunursanız geçirdiğim heyecanlı dakikaların ve hummalı mesainin kıymetdâr hatırasına kavuşmakla bu hürmetkâr talebeniz namütenahi minnettarınız olacaktır efendim.”

¹⁰⁷BCA, 180.9/38.199.15, Lef 8, 2/11/1927 (2 Kasım 1927).

¹⁰⁸BCA, 180.9/38.199.15, Lef 7, 10/11/1927 (10 Kasım 1927).

¹⁰⁹BCA, 180.9/38.199.15, Lef 3, 4/11/1927 (4 Kasım 1927).

¹¹⁰BCA, 180.9/38.199.15, Lef 6; 180.9/38.199.15, Lef 4, 10/11/1927 (10 Kasım 1927).

¹¹¹BCA, 180.9/38.199.15, Lef 1, 10/11/1927 (10 Kasım 1927).

¹¹²BCA, 180.9/42.219.4, Lef 12, 17/04/1928 (17 Nisan 1928); 180.9/42.219.4, Lef 13, 17/04/1928 (17 Nisan 1928).

¹¹³BCA, 180.9/42.219.4, Lef 11, 18/04/1928 (18 Nisan 1928).

¹¹⁴BCA, 180.9/38.203.9, Lef 2; 180.9/38.203.9, Lef 16, 13/05/1928, (13 Mayıs 1928); 180.9/38.203.9, Lef 15, 15/05/1928 (15 Mayıs 1928).

başladığı genel fizik sertifikasıdır. Fakültede genel fizik sınavına girecek öğrencilere kolaylık olsun diye sene içinde yapılan üç küçük pratik sınavın asıl sınavın tatbiki kısmından muafiyet kazandırdığını, kendisinin de sonuncusu 11 Haziran'da olmak üzere bu küçük pratik sınavları verdiğini söyler. Bunun rahatlığıyla seneye fiziğin sadece nazari kısmıyla meşgul olmayı planlamaktadır.¹¹⁵

Kefilleri ve Öğrenci Tahsisatı

Remziye Reşid, hükümet talebesi olarak kabul edilmesinden sonra 1924 talimatnamesinde belirtilen zorunlu hizmet ve mali yükümlülükleri üstlenmiş oldu. Asli öğrenci olarak bursluluk, tahsilinin bitiminde devletin atayacağı bir kurumda eğitim süresinin iki misli müddetle hizmet taahhüdünü ve bu sıradaki masraflarla ilgili kefaleti gerekli kılmaktaydı.¹¹⁶ Yardımcı talebe olmasını müteakip 14 Mart 1925'te İstanbul Anadoluhisarı Otağtepe Sokağı 17 numaralı hanede ikamet eden ablası Fatma Güzide Hanım'ı kefil olarak göstermiştir.¹¹⁷ Ancak kefalet işlemleri tamamlanmadan Güzide Hanım'ın Paris'e gelmesi üzerine 3 Ağustos'taki müfettişliğe durumu bildirdiği yazısında Remziye Reşid, "*halbuki verdiğim sözü tam olarak ifâ etmek en büyük vazifem olduğundan*" derken kefalet icabını vicdani bir borç telakki ettiğini hissettirmektedir.¹¹⁸ Güzide Hanım'ın kefalet için İstanbul'a gidecek zamanı bulamadığını, mümkünse gerekli işlemlerin Paris'teki şehbenderlik huzurunda yapılmasını rica etmektedir. Bu olmazsa, İstanbul'da aynı adreste oturan annesi Ayşe Sabire Hanım'ın kendisine kefil olabileceğini söyler.¹¹⁹

O sene 17 Kasım'da Vekâletten Berlin Talebe Müfettişliğine gönderilen talimatta kefil olarak gösterilen Güzide Salih Hanım Paris'te olduğu için başka bir kefil gösterilmesi gerektiği bildirilmektedir.¹²⁰ Bunun üzerine 12 Aralık 1925'te Remziye Reşid Balıkesir'de barsak tüccarı olan Mehmet Arif Bey'i kefil göstermiştir.¹²¹ Mehmet Arif Bey, imzaladığı 2 Ocak 1926 tarihli taahhütnamede Paris'te tabiiyat tahsilinde bulunan Remziye Reşid'in yurda dönüşte kendisine verilecek bir görevde eğitim süresinin iki misli müddetle çalışmayı kabul etmediği takdirde yürürlükte olan yurt dışına gönderilen öğrencilerle ilgili talimatnamenin 12. maddesi uyarınca tahsili boyunca sarf edilen harcırah ve tahsil masraflarının iki mislini faiziyle ödemeye kefil olmayı kabul etmektedir.¹²² Böylece yardımcı öğrenciyken başlatılan kefalet işlemleri ancak asli öğrencilikten sonra tamamlanabilmiştir.

Remziye Reşid'in maaşı yardımcı talebeliğe hak kazandığı 1 Şubat 1925'ten itibaren 40 liradır.¹²³ 5 Mart 1925'te öğrencilerin zor durumda olduklarını bildiren müfettiş raporları neticesinde Fransa'daki öğrenciler için aylık tahsisat Teftiş Heyetince 100 liraya çıkarılmıştır.¹²⁴ Buna bağlı olarak Remziye Reşid de asıl talebeliğe geçince 1925'in Ekim ayından itibaren 100 lira maaş almaya başlamıştır.¹²⁵ Aylık tahsisatı büyük ihtimalle 1926-1927 senesinde maaşlardaki genel artışa bağlı olarak¹²⁶ artmıştır. Tespit edebildiğimiz kadarıyla süreç

¹¹⁵BCA, 180.9/42.219.4, Lef 9; 180.9/42.219.4, Lef 10, 05/07/928 (05 Temmuz 1928).

¹¹⁶1924 Talimatnamesine göre yardımcı talebeler asli talebelerin taahhüt ettiği tahsil süresinin iki katı yerine tahsil süresi kadar devlete hizmet etmeyi taahhüt ediyordu. Bunun dışındaki yükümlülükler aynıydı. BCA, 180.9/32.170.1, Lef 8.

¹¹⁷BCA,180.9/35.187.5, Lef 15, 14 Mart 341 (14 Mart 1925).

¹¹⁸BCA, 180.9/35.187.5, Lef 11, 3 Ağustos 341 (3 Ağustos 1925).

¹¹⁹BCA, 180.9/34.180.3, Lef 3, 17 Teşrinisani 341 (17 Kasım 1926).

¹²⁰BCA, 180.9/34.180.3, Lef 3.

¹²¹BCA, 180.9/35.187.5, Lef 2, 17 Kanunuevvel 341 (17 Aralık 1925): 180.9/36.191.17, Lef 6.

¹²²BCA, 180.9/36.191.17, Lef 4, 2 Kanunusani 1926 (2 Ocak 1926).

¹²³BCA, 180.9/34.180.3, Lef 4, 27/12/340 (27 Aralık 1924).

¹²⁴BCA, 180.9/34.181.15, Lef 1, 5 Mart 1341 (5 Mart 1925).

¹²⁵BCA, 180.9/35.187.5, Lef 8.

¹²⁶Aslan, "Erken Cumhuriyet," 165. 1926 yılı Haziran ayı maaş cetveli için bkz. BCA, 180.9/36.189.15, Lef 1, 1 Haziran 926 (1 Haziran 1926).

içindeki bu tek meblağ artırımının sonucu olarak 1927 Kasım ayındaki maaşı 120 liradır.¹²⁷

Hem 1924'teki hem de Remziye Reşid'in öğrenciliği devam ederken kabul edilen 17 Ağustos 1927 tarihli talimatnamede okulun gerektirdiği masrafların ve laboratuvar masraflarının Vekâlet tarafından karşılanacağı belirtilmektedir.¹²⁸ Remziye Reşid'e Vekâlet'in bu bağlamda tahsil masrafı olarak gönderdiği para 1927 Ekim ayında 60 liradır.¹²⁹ O senenin Kasım ayında "evvelce nısfı gönderilen mektep, laboratuvar vesaire masraftan minbaki 60 lira" paranın da gönderileceği ifadesinden, tahsil masrafının -muhtemelen bu tarihteki sınav başarısına bağlı olarak- 120 lira olarak tahsis edildiği anlaşılmaktadır.¹³⁰ 1928 Aralık ayı sonunda tahsil için gönderilen miktarda benzer bir artırım yapılmıştır. Bu tarihte Yüksek Tedrisat Müdüriyeti, Paris Talebe Müfettişine Remziye Reşid'in tahsil masrafının 60 liradan 120 liraya tamamlanacağı, bu miktarın sene içinde ödenebileceğini bildirmektedir.¹³¹ Bu sırada yapılan ilave ödeme kararının sebebi Remziye Reşid'in çok kısa süre önce beyan ettiği kitap ve kayıt parası ihtiyacı olmalıdır. Tahsil parası adıyla yapılan tespit edebildiğimiz bir gönderim de 1928 Nisan ayındaki 117 liradır.¹³² 1927 ve 1928 Kasım ve Aralık aylarında verilen 120 liranın senelik tahsil parası olduğu, 117 liranın ise ihtiyaç beyanına binaen ayrıca gönderildiği tahmin edilmektedir. Remziye Reşid bu paraya teşekkür ederken, ihtiyaç duyduğu birçok kitaptan faydalanma ve özel ders alabilme imkânı veren böyle bir "teşci," yani yüreklendirme karşısında tüm kuvvetiyle çalışacağını tekrar etmektedir.¹³³

Ekonomik Problemler ve Bu Problemleri Aşma Becerisi

Remziye Reşid yaşamının birçok safhasında karşılaştığı ekonomik sıkıntılara Paris'teki öğrenciliği süresince de maruz kalmıştır. Anlattıklarından sadece yarım maaşla idare etmek zorunda olduğu zamanlarda değil tam tahsisat aldığı asli talebelik döneminde de bütçesinin zorlandığını çıkarmak mümkündür. İlk sene Paris'te bulunan eşi Ahmed Reşid Süreyya Bey'in, çekirdek ailesiyle beraber Mersin'de yaşayan annesinin de maişetinden sorumlu olması, 1925 Temmuz'dan sonra ise yurda dönmek zorunda kalması¹³⁴ Remziye Reşid'in parasal konulardaki külfetini artırmıştır. 1924 Ağustos ayında dünyaya gelen kızı Deha¹³⁵ ve sonradan birlikte Paris'e gelen ablası Güzide ve oğlu Feza ile beraber dört kişilik bir ailenin geçimi söz konusuydu. Remziye Reşid'in öğrenci tahsisatı dışında sözünü ettiği tek gelir kaynağı bu sırada Müdafâ-i Milliye Vekâleti tarafından Avrupa'da araştırma yapmak ve radyoloji uzmanlığı eğitimi için görevlendirilen eşinin 93 liralık maaşıdır.¹³⁶

Maarif yetkilileri maddi koşullarının talebeliği devam ettirmeye yeteceğinden ciddi şüpheler taşımaktaydı. 31 Temmuz 1925'teki raporda olağanın üzerindeki çabaya sahip bu öğrencinin çocuğu ve ona bakmak için Paris'e getirttiği kız kardeşiyle beraber yaşaması, kendisinden tahsisat aldığı eşininse İstanbul'a dönmüş olmasının "tahsil için elzem olan selamet-i fikri temin edecek esbabdan değilse de mumaleyle bütün bu müşkilatı iktiham edeceğini ve hatta bunların kendi azim ve metanetini daha ziyade artıracığını

¹²⁷BCA, 180.9/38.199.15, Lef 18, 30/10/1927 (30 Ekim 1927).

¹²⁸BCA, 180.9/32.170.1, Lef 4. Ecnebi Memleketele Gönderilecek Talebe Talimatnamesi için bkz. Aslan "Erken Cumhuriyet...", 80-85.

¹²⁹BCA, 180.9/38.199.15, Lef 10

¹³⁰BCA, 180.9/38.199.15, Lef 6.

¹³¹BCA, 180.9/42.219.4, Lef 3.

¹³²BCA, 180.9/42.219.4, Lef 11.

¹³³BCA, 180.9/42.219.4, Lef 11.

¹³⁴BCA, 180.9/35.187.5, Lef 21, 7 Temmuz 1925 (7 Temmuz 1925).

¹³⁵Remziye Reşid, 7 Temmuz 1925'te çocuğunun on bir aylık olduğunu söylemektedir. Buradan kızı Deha'nın Ağustos 1924'te dünyaya geldiği anlaşılmaktadır. BCA, 180.9/35.187.5, Lef 21. 1925'te Paris Şehbenderliğinin düzenlediği belgede Deha'nın doğum tarihinin künyesine yanlışlıkla kaydedilen 1341 (1925) yerine 1340 (1924) olarak düzeltilmesi istenmektedir. T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi (TDA), 38621-156272-377, Lef 1, 5 Teşrinievvel 341 (5 Ekim 1925).

¹³⁶BCA, 180.9/35.187.5, Lef 21.

iddia eylemektedir” denilmektedir.¹³⁷ Kendisi bu konudaki söyleminde ailevi görevlerin maddi ve manevi kuvvetini pekiştiren yanını vurgulamayı tercih etmekte, şu ifadeleri kullanmaktadır: “*Aşikârdır ki zevcim burada bulunmasaydı arkadaşlarımın aldığı tahsisatın nisfıyla Paris’te temin-i maişet ve tahsile elbette imkan bulamazdım. Manevi cihetten de ailemin mevcudiyetini tahsilime mâni olmaktan ziyade yolumu pürüzlendirmekten kurtaran bir sebep olarak tanıyorum. Büyük gayeler arkasında koşan insanlar yorulunca bir me’vâ, bir teselli istiyorlar. İşte herkesin, sine, tiyatro ve kahvelerde aradığı bu istirahati ben çocuğumun tebessümlerinde buluyorum.*”¹³⁸

Yaşamının çeşitli yerlerinde izlerine rastlanılan giyim kuşam konusundaki tutumu ve olanakları onun ekonomik standartlarına dair ipuçları vermektedir. Doktora için Paris’e gelmeden önce Bakan Cemal Hüsnü Taray’la görüşmesinde Bakan’ın, alacağı paranın ihtiyaçları için kifayetine dair taşıdığı endişeyi “*ben giyinmiyorum, örtünüyorum,*” diye karşılması¹³⁹ okuma hevesinin kendi gözünde mübrem olmayan şeyleri önemsizleştirebileceğini göstermektedir. Bakü’ye gittiği sıralarda katıldığı lüks davet sırasında mahcup olduğu astarsız paltosu¹⁴⁰ ya da Paris’teki öğrenciliği esnasında pahalı olduğu için elbiselerini kendi biçip sokakta diktirdiğinden söz etmesi,¹⁴¹ dikişteki becerisiyle beraber giyim kuşamın öncelikli masraflardan olmadığını göstermektedir.

Lisans eğitiminin akamete uğrama ihtimalini bertaraf ederek Vekâletin dönme kararından vazgeçmesiyle sonuçlanan 1927 Ekim sınavları öncesinde sınav harcıyla ilgili yaşadıkları parasal sorunları aşma becerisini gösteren bir hadisedir. 23-27 Eylül arasında yatırılması gereken harç parasını yatırmadığı için Remziye Reşid’in sınava giremeyeceğini düşünen Talebe Müfettişi Ahmed Hilmi Bey,¹⁴² yurda dönmesi gerektiğine kanidir.¹⁴³ Durumu 6 Ekim’de merkeze aktarırken maaşının geç, masraf parasının da yarım ödendiği için öğrencinin sınava kayıt yaptıramadığını belirtmekte, yurda avdeti için gereken harcırahın gönderilmesini istemektedir. Ancak Yüksek Tedrisat Müdüriyeti müfettişliğin bu açıklamasını dönüş kararı için yeterli görmeyerek Remziye Reşid’e yönelttiği -sınav parasıyla, maaşla, sınav ve derslerin başlama tarihiyle ilgili sorularla durumu açıklığa kavuşturmaya çalışmıştır.¹⁴⁴

21 Ekim’deki cevabında Remziye Reşid harç parası meselesini çözmek için neler yaptığını, masraf parası olarak gönderilen 60 liranın neden yetmediğini ve süreci şöyle anlatmaktadır: Tahsil masrafı diye gönderilen ve bankadan daha önceden 700 frankını avans olarak çektiği 770 franktan ancak 70 frank eline geçmiştir. Buna karşılık sınav kayıt parası 100 franktır. Normalde Eylül başında yatan maaşların da gecikmesi -ve ancak 29 Eylül’de gelmesi- nedeniyle kayıtların yapıldığı 23-27 Eylül aralığına yetişmek için para arayışına girişmiştir. Başka bir hanım arkadaşıyla birlikte muavenet için müracaat ettiği Paris Şehbenderinin “*sizi gönderen kim ise oraya başvurunuz. Ben size şehbenderliğin parasından on para veremem*” şeklinde bir karşılıkla yardımı reddetmesi ve bankanın ikinci bir avansı reddettiğini söylemesi üzerine talebe müfettişliğine durumu anlatmıştır. Ayın 27’sine kadar maaş gelmezse sınava girme hakkını kaybedeceğini; masrafının diğer arkadaşlarından çok daha fazla olduğunu, “*her ay 180 frank muallim ücreti, iki ayda bir 200 frank laboratuvar ve kaydıyye mesârîfı verdiği[n]i, şube-i tahsili itibariyle elbise vesair levazımatı, hâımızlar,*”¹⁴⁵

¹³⁷BCA, 180.9/35.187.5, Lef 14, 31 Temmuz 341 (31 Temmuz 1925).

¹³⁸BCA, 180.9/35.187.5, Lef 21.

¹³⁹Naymansoy, *Remziye Hisar*, 14.

¹⁴⁰Alpar, *Bilimin Öncü Kadını*, 10.

¹⁴¹Alpar, *Bilimin Öncü Kadını*, 38.

¹⁴²Ahmet Hilmi Yolaç, 1923-1931 arasında Maarif Vekâleti müfettişidir. Aslan, “Atatürk Döneminde,” 288.

¹⁴³BCA, 180.9/38.199.15, Lef 19, 6 Teşrinievvel 927 (6 Ekim 1927).

¹⁴⁴BCA, 180.9/38.199.15, Lef 10, 12/10/927 (12 Ekim 1927).

¹⁴⁵19. yüzyılda Avrupa kimya kitaplarının Osmanlıcaya yapılan tercümelerinde hâımız terimi asit ve oksit anlamında kullanılmıştır. Feza Günergun, “On Dokuzuncu Yüzyıl Türkiye’sinde Kimyada Adlandırma,” *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, 1 (2003), 14-17.

mülevven maddeler"¹⁴⁶ için daima harcama yapmak zorunda olduğundan kenarda parası olmadığını söylediğini aktarır.¹⁴⁷ Bu durum karşısında mutlak bir başarıyı kaçırma endişesiyle bir "tecrübe" olarak 3 Ekim'de Fakültenin sekreteryasıyla görüşmeyi denediğini söyler. Anlattığına göre, resmi öğrenci olduğunu, parasının bir ihmal yüzünden geç geldiğini, sınava giremezse tahsisatının kesileceğini ve tamiri mümkün olmayan bir müşkülatta kalacağını belirterek kendisine bir istisna yapılmasını istemiştir. Henüz sıralama ve ilan işlemleri yapılmadığı için başvuru müddeti geçse bile ricası kabul edilmiştir.¹⁴⁸ Böylece sınava girme hakkını son anda kazanmış olur.

1928 Eylül ayındaki bir evrak Maarif Vekâletinin bu sırada kötü olan ekonomik durumundan haberdar olduğunu ve yardıma çalıştığını göstermektedir. Başvekâlete gönderilen yazıda Paris Sorbonne Darülfünununda fizik-kimya tahsil eden Remziye Hanım'ın iki çocuğu ve infak ve iâşesine mecbur olduğu hemşiresiyle birlikte kaldığı, verilen tahsisatın kendisine yetersiz geldiği, bütçedeki tahsisatta yardım faslî olmadığından başka türlü de yardım edilemediği arz edilmekte; "tahsisat-ı mesture" yani örtülü ödenekten bir miktar para verilmesi için izin istenmektedir. Başarılı bir öğrenci için maddi destek isteğinin sebebi Remziye Reşid'in lisans bitiren ilk Türk kız talebe olmasıdır. Yardımın elzemiyetini anlatırken "*lisansiye olan ilk Türk hanımı*"dır ve "*bir seneye kadar doktorasını ikmal edece[ktir]*" denilmektedir.¹⁴⁹ Bu girişimin nasıl sonuçlandığı, istenen yardımın yapılıp yapılmadığına dair herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır.

Yaşadığı ekonomik darlığın üstüne, 1929 yazında gireceği genel fizik sınavına hazırlıkla geçirdiği 1928'in son aylarında gelecek senenin tahsisatının kesildiğini öğrenmiştir. Bu kesinti karşısında sınırlı yerler için güçlük aldığını izinle kayıt yaptırabildiği Fen Fakültesi laboratuvar hocasını bilmeyerek aldatmış olacağı ve böyle bir fırsatı kaçıracağından bahisle tahsil masraflarının gönderilmesi için müfettişlikten Vekâlet nezdinde aracılık rica etmektedir.¹⁵⁰ Aynı yazıda diğer ihtiyaçlarını da saymaktadır. Vekâlete verdiği söze atıfla sene başından beri genel fizik sertifikası için düzenli olarak çalıştığını ancak ihtiyacı olan kitaplara ulaşamadığını söylemektedir. Kütüphanede bulunmasına karşın sınav zamanlarında öğrencilerin gösterdiği rağbetten dolayı kaynak niteliğindeki bu kitaplardan istifadenin zor olduğunu, bu nedenle kendi adına satın alınmasını istemektedir.¹⁵¹ İsteddiği kitapların frank üzerinden parasal tutarını isim ve müellifleriyle beraber yazmıştır. Kitaplar (4 adet toplam 355 frank), fakülteye kayıt ücreti (100 frank) ve talim laboratuvarında çalışma ücreti (1000 frank) toplam 1455 frank tutmaktadır.¹⁵²

Hasan Âli Yücel 1930'ların başında Fransa'daki yükseköğrenim sistemini incelediği kitabında Fen Fakültesinde okuyan bir öğrencinin okula devamı için gereken masrafların tür ve miktarlarını vermektedir. Buna göre fakülte iki sene için her bir öğrenciden, okula kayıt için 240; kütüphanede çalışmak için 40; laboratuvar çalışmaları için 2000; sınav ve diploma için 135; pratik çalışmalar için 480 frank, toplamda 2895 frank istemektedir.¹⁵³ Karşılaştırma yapıldığında, Remziye Reşid'in beyan ettiği öğrenci masraflarının senelik toplamı Yücel'in verilerindeki bir senelik yaklaşık toplam olan 1450 franka yakın çıkmaktadır. Reşid, 1928 sonunda laboratuvar çalışmaları için 1000, fakülteye kayıt için 100 frank istemiştir. Bunlara kitapları da ilave etmek suretiyle tahsil parası olarak toplam 1455 frank istemektedir. 1927'de kendisine tahsil parası olarak gönderilen 60 liranın 770 frank ettiği şeklindeki ifadesinden hareketle yapılan bir hesapla, aldığı 120 lira maaşın

¹⁴⁶Boyar, renkli maddeler

¹⁴⁷BCA, 180.9/38.199.15, Lef 12, 20/10/927 (20 Ekim 1927).

¹⁴⁸BCA, 180.9/38.199.15, Lef 13, 20/10/927 (20 Ekim 1927); 180.9/38.199.15, Lef 17.

¹⁴⁹BCA, 180.9/40.211.3, Lef 1; Lef 2.

¹⁵⁰BCA, 180.9/42.219.4, Lef 5, 20/12/928 (20 Aralık 1928); 180.9/42.219.4, Lef 6, 20/12/928 (20 Aralık 1928).

¹⁵¹BCA, 180.9/42.219.4, Lef 4; Lef 5.

¹⁵²BCA, 180.9/42.219.4, Lef 7, 20/12/928 (20 Aralık 1928).

¹⁵³Yücel, *Fransa'da Kültür İşleri*, 29.

1540 franka tekabül ettiği anlaşılmaktadır. Bu meblağ yıllık fakülte ücretlerini karşılıyorsa da, rutin öğrencilik masrafları dışında aylık 180 frank özel hoca parası ve kendi bütçesinden karşıladığı asitler vs. ile birlikte ailesinin maiyetiyle ilgili yükümlülükleri bekâr bir öğrencininkine nazaran Remziye Reşid'in gereksinimlerini artırmaktaydı.

Riyaziyat Mefhumları Adlı Kitap Çalışması

Remziye Reşid hem kendi matematik mesaisini hem matematiğin önemini müteaddid defalar vurgulamaktadır. Paris'e gelişinden itibaren kimya için gerekli olan riyaziyat çalıştığından, bu sıradaki notlarından müteşekkil bir kitabı kendisi gibi fen bilimlerine hazırlananlara faydası olur ümidiyle Telif ve Tercüme Heyetine arz edeceğinden söz etmektedir.¹⁵⁴ Bununla ilgili, *"halbuki ulum-ı müsbetenin şekl-i hazırı her şube-i fen için mükemmel malumat-ı riyaziyeeye mutlak bir lüzum gösterdiğinden acizleri de riyaziyat çalışmak mecburiyetinde kalmış, mesaimin hülasasını da bir kitap şeklinde tespit etmişim"* demektedir.¹⁵⁵ Hazırladığı *Riyaziyat Mefhumları* adlı kitabı Eylül ayından önce Vekâlete göndermiş, eser Teftiş Heyeti tarafından, incelenmesi için Telif ve Tercüme Heyetine takdim edilmiştir.¹⁵⁶

Vekâlet Teftiş Kurulu Başkanı Rıdvan Nafiz, eserin kıymeti hakkında görüş bildirme salahiyetine sahip olmamakla birlikte böyle bir kitabın Remziye Reşid'in Paris'te zamanını boşa harcamadığına, hazırlıksız girdiği kimya dalında takdire şayan bir çabaya işaret ettiğini söylemektedir.¹⁵⁷ Telif ve Tercüme Heyetinin 7 Kasım 1925'te aldığı kararda, heyetin ancak listeye dahil "muhalles" yani klasik eserler ve lise ikinci devresine ait okul kitaplarını inceleyebileceği, bu kitabın "şayan-ı takdir ve tebrik" olmakla beraber kabule imkan olmadığı, ancak yazarı tarafından basılabileceği belirtilmektedir. Heyet, kitabın Darülfünuna hazırlanan lise mezunlarına tavsiye edilmek üzere tescil edilerek listeye kaydedilmesine karar vermiştir.¹⁵⁸

Sonuç

Remziye Reşid'in tabii bilimler okumak planıyla Paris'e geldiği tarih 5 Ağustos 1924'tür. Gelirken resmi vazifesinin devam edip etmediği, öğretmenlikten istifayla mı yoksa istifa etmeden hastalık izniyle mi geldiği sorularına kesin yanıt vermek evraklardan hareketle mümkün görünmemektedir. İstifa etmişse istifanın Paris'e gelmeden olabileceği gibi geldikten sonra gerçekleşme ihtimali de bulunmaktadır. Onun yurtdışında bir üniversitede bilim okumak için ilk girişimi Adana'da öğretmen olduğu sıralarda Maarif Vekâletine gönderdiği dilekçedir. 1924 Mart ayındaki talebi hükümetçe Avrupa'ya öğrenci gönderme uygulaması başlamadığı ve bütçede tahsisat olmadığı için gerçekleşmemiştir. Paris'e geldikten sonra henüz hükümetin resmi talebesi olmadan daha önce, 1924-1925 eğitim senesinin ilk sömestrinde Paris Sorbonne Üniversitesi Fen Fakültesindeki dersleri takip etmeye başlamıştır. Özellikle matematik çalışmalarına yoğunlaştığı bu dönemde fakülte'deki derslere yüksek ihtimalle kayıtlı öğrenci olarak değil dinleyici olarak katılmıştır.

Vekâlet öğrenciliği için resmi merciler nezdinde ısrarlı çabaları neticesinde Paris Üniversitesi Fen Fakültesine Maarif Vekâletinin talebe-i muavinesi, yani yardımcı talebesi olarak 1 Şubat 1925'te kaydolmuş, aynı sene 1 Ekim'de asıl talebeliğe geçmeyi başarmıştır. Bu tarihten sonra yardımcı talebeyken aldığı 40 liralık aylık tahsisatı 100 liraya çıkmıştır. 1927 Kasım ayında öğrenci maaşlarındaki genel artışa bağlı olarak Remziye Reşid'in aylık tahsisat miktarı 120 lira olmuştur.

¹⁵⁴BCA, 180.9/35.187.5, Lef 20.

¹⁵⁵BCA, 180.9/35.187.5, Lef 22.

¹⁵⁶BCA, 180.9/35.187.5, Lef 10, 9 Eylül 341 (9 Eylül 1925); 180.9/48.248.10, Lef 4, 9 Eylül 341 (9 Eylül 1925).

¹⁵⁷BCA, 180.9/34.180.3, Lef 1.

¹⁵⁸BCA, 180.9/35.187.5, Lef 4, 7 Teşrinisani 341 (7 Kasım 1925); 180.9/48.248.10, Lef 2, 7 Teşrinisani 1341 (7 Kasım 1925); 180.9/35.187.5, Lef 5, 18 Teşrinisani 341 (18 Aralık 1925); 180.9/48.248.10, Lef 1, 18 Teşrinisani 1341 (18 Kasım 1925).

1925 senesinde matematik alt yapısını tamamlama aşamasında aldığı notlardan oluşan ve yayınlamayı planladığı bir çalışma hazırlamıştır. Bu çalışmayı değerlendirilmesi için Vekâlete göndermiş, Telif ve Tercüme Heyeti eseri takdir etmekle beraber gündemine almaya uygun bulmamıştır. *Riyaziyat Mefhumları* adını verdiği bu çalışmaya devlet arşivlerinden ulaşamamış, basılı kaynaklarda hakkında herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır. Daha ziyade pedagojik mahiyet taşıyan, ders notları şeklinde bir çalışma olduğu tahmin edilen *Riyaziyat Mefhumları*'nı Remziye Reşid'in akademik biyografisine, yükseköğreniminin bu ilk evresinde tamamladığı bilinen tek çalışması olarak dahil etmek gerekmektedir.

Fakülteye kaydolduktan sonra 1927 sonbaharına kadar sınavlara girmemesi, girdiği tek sınav olan umumi kimyadan da başarısız olması, onu aynı senenin sonunda yurda dönme mecburiyetiyle karşı karşıya getirmiştir. Ancak o sene Ekim'deki sınavlarda tatbiki ve umumi kimya sertifikalarını dereceyle kazanması üzerine eğitime devam etmesine izin verilmiştir. 1928 başından itibaren fakültede genel fizik ve biyokimya derslerini almış, o sene Haziran ayındaki sınavla biyokimya sertifikasını da almayı başarmıştır. Böylece aldığı üç sertifikayla lisansı bitirmeye hak kazanmıştır. Arşivdeki yazışmalar 1926 yılındaki planının, alacağı genel kimya, genel fizik ve tatbiki kimya sertifikalarıyla lisansını genel fizikten bitirmek olduğunu göstermektedir. Ancak hedeflediği ve 1928 başından itibaren çalıştığı genel fizik sertifikasını lisans kapsamında değil ancak doktora başladıktan sonra almıştır. 1928 Temmuz ayından sonraki çalışmalarına doktora kapsamında devam etmiştir.

Remziye Reşid aldığı sertifikalarla lisansını bu dönemde yurt dışında okuyanlar arasında mezuniyete hak kazanan ilk kız öğrenci olarak bitirmiştir. Maarif Vekâletinin Eylül 1928'deki açık ifadesiyle Remziye Reşid "*lisansiye olan ilk Türk hanımıdır ve bir seneye kadar doktorasını tamamlayacaktır.*" Ülke ya da branş ayırt etmeksizin Remziye Reşid'e izafetle bir ilkten söz edilmesi Türk öğrencilerin genelinin baz alındığını düşündürmektedir ki bu durum onu Cumhuriyet'in yurt dışında lisans bitiren ilk kız öğrencisi olarak vasıflandırmayı mümkün hale getirmektedir. Biyokimya sertifikasından sonra çalıştığını söylediği genel fizik sertifika sınavına dair evraklarda bir bilgiye rastlanmamıştır. Ancak 1928 yılının Aralık ayında bizzat kendisi, 1928-1929 senesi sonunda genel fizik sertifika sınavına gireceğine Vekâlete söz verdiğini söylemektedir.¹⁵⁹ Dolayısıyla söz konusu sertifikayı 1929 senesinde almış olmalıdır.¹⁶⁰

Remziye Reşid'in kendi kaleme aldıkları ve hakkındaki resmi yazı ve mütalaalar akademik gidişatın yanı sıra Paris'teki deneyimlerinin özel yaşamıyla ilgili taraflarına dair izler taşımaktadır. İlk senelerdeki başarısızlığı kimya için gerekli akademik altyapıdan yoksunluğu ve zamanını bunu telafiyle geçirmesiyle ilgili olduğu kadar kardeşi ve iki çocuğuyla birlikte üç kişilik bir ailenin büyüğü olma yükümlülüğünün getirdiği ekonomik ve manevi mesuliyetlerle de ilgili olmalıdır. Gittiği günlerde Paris'te yanında bulunan eşi Doktor Reşid Süreyya Ağustos 1925'te Müdafa-i Milliye Vekâletinin emriyle Türkiye'ye dönmüştür. Remziye Reşid, eşinin gidişine yakın bir tarihte 1924'te Fransa'da doğan ve ilk sene komşuları olan yaşlı bir Fransız kadının baktığı kızı Deha'yla ilgilenmek üzere ablası Fatma Güzide'yi Paris'e getirtmiştir.¹⁶¹ 1925 Temmuz ayında çocuğunun on bir aylık olduğu, şeklindeki ifadesinden Deha'nın 1924 Ağustos ayında yani Paris'e geldiği günlerde dünyaya geldiği anlaşılmaktadır. Güzide'nin yanında getirdiği Feza ile birlikte Remziye Reşid'in artan annelik yükünün talebeliğini de etkilediği tahmin edilebilir. Tek başına bir talebe değil hem talebe hem ailesinden sorumlu bir anne olması aldığı öğrenci bursunu ailenin geçim kaynağına dönüştürmekteydi. Maarif makamlarına her vesileyle öğrencilik mesaisine bağlılığını, bu konudaki dürüstlüğünü ispat etme gayretinin ardında ailesindeki hayatların da kendine bağlı olması gibi bir realite durmaktaydı. Diğer yandan

¹⁵⁹BCA, 180.9/42.219.4, Lef 4.

¹⁶⁰Remziye Reşid'in umumi kimya, tatbiki kimya, biyokimya ve genel fizik sertifikaları Alpar'da sırasıyla 1926, 1926, 1927, 1928 şeklinde verilmektedir. Alpar, *Bilimin Öncü Kadını*. 59. Bizim saptamalarımıza göre asıl tarihler –sonuncusu belgeli olmamakla beraber– dördünde de bir yıl daha sonradır: Tatbiki ve umumi kimya 1927, biyokimya 1928, genel fizik 1929.

¹⁶¹BCA, 180.9/35-187-5, Lef 21, 7 Temmuz 1925 (7 Temmuz 1925).

resmi makamlarda yarattığı menfi kanaate rağmen kendinden haber verme telaşıyla yazdığı çok sayıdaki yazı ile göstermeye çabaladığı şey esasen öğrenciliğin vicdani mesuliyetini bihakkın yerine getirme çabasında olduğudur. Bu bağlamda, aldığı devlet bursunu hak ettiği nispette ona ihtiyacı da olduğu vurgulanmalıdır.

Öğrenci olarak sınavların kötü sonuçlanması gibi en karamsar durumlarda bile durumu yetkililere anlatma ve kendini açıklamaya çalışması, girişken ve ısrarcı kişiliğiyle yakından alakalıdır. Bu özelliği sayesinde dereceyle geçeceği 1927 Ekim sınavları öncesinde harç nedeniyle yaptıramadığı kaydını, okul sekreteryasına durumu arz etmesiyle son anda yaptırmıştır. Talebeliği süresince Maarif Vekâletine ve Talebe Müfettişliğine, sertifikalarını dereceyle aldığında sınav süreçlerinin neredeyse tüm ayrıntılarını anlatarak müspet neticeyi belirginleştirmeye; sınav neticesinin ve hakkındaki kanaatlerin olumsuz olduğu zamanlarda ise aldığı düşük puanların, gösterdiği çabayla uyumsuzluğunu açıklamaya çalıştığı uzun ve dokunaklı mektuplar yazmıştır. Yazdıkları sadece genç bir talebe heyecanına tanıklık değil, açık yürekliliğini ve sahip olduğu irade kudretini, üstelik bir kadın olarak ayan edebilme cesaretini ilan etmektedir.

Hakem Değerlendirmesi	Dış bağımsız.
Çıkar Çatışması	Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.
Finansal Destek	Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer Review	Externally peer-reviewed.
Conflict of Interest	The author has no conflict of interest to declare.
Grant Support	The author declared that this study has received no financial support.

Yazar Bilgileri	Şerife Şimşek (Doktor Öğretim Üyesi)
Author Details	¹ Aksaray Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Aksaray, Türkiye
	0000-0003-1616-3333

Kaynakça | Bibliography

Arşiv Kaynakları/Archival Sources

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), Millî Eğitim Bakanlığı/Genel (180.9)

32.170.1, Lef 1, 1340 (1924); 33.178.10, Lef 1, 10 Teşrinievvel 1340 (10 Ekim 1924); 34.180.3, Lef 1, 3/09/1341 (3 Eylül 1925); 34.180.3, Lef 2, 8 Eylül 1341 (8 Eylül 1925); 34.180.3, Lef 3, 17 Teşrinisani 341 (17 Kasım 1926); 34.180.3, Lef 4, 27/12/340 (27 Aralık 1924); 34.180.3, Lef 5, 28 Kanunuevvel 1340 (28 Aralık 1925); 34.180.3, Lef 6, 29 Kanunuevvel 1340 (29 Aralık 1925); 34.180.3, Lef 7, 12 Kanunuevvel 1340 (12 Kasım 1924); 34.181.15, Lef 1, 5 Mart 1341 (5 Mart 1925); 35.187.5, Lef 2, 17 Kanunuevvel 341 (17 Aralık 1925); 35.187.5, Lef 4, 7 Teşrinisani 341 (7 Kasım 1925); 35.187.5, Lef 5, 18 Teşrinisani 341 (18 Aralık 1925); 35.187.5, Lef 6, 8 Eylül 341 (8 Eylül 1925); 35.187.5, Lef 8, 8 Eylül 341 (8 Eylül 1925); 35.187.5, Lef 10, 9 Eylül 341 (9 Eylül 1925); 35.187.5, Lef 11, 3 Ağustos 341 (3 Ağustos 1925); 35.187.5, Lef 14, 31 Temmuz 341 (31 Temmuz 1925); 35.187.5, Lef 15, 14 Mart 341 (14 Mart 1925); 35.187.5, Lef 18, 6 Mart 341 (6 Mart 1925); 35.187.5, Lef 19, 7 Temmuz 925, (7 Temmuz 1925); 35.187.5, Lef 20, 7 Temmuz 925 (7 Temmuz 1925); 35.187.5, Lef 21, 7 Temmuz 925 (7 Temmuz 1925); 35.187.5, Lef 22, 25 Ağustos 1341 (25 Ağustos 1925); 35.187.13, Lef 2, 26 Kanunusani 926 (26 Ocak 1926); 36.189.15, Lef 1, 1 Haziran 926 (1 Haziran 1926); 36.191.17, Lef 1, 27 Kanunusani 1926 (27 Ocak 1926); 36.191.17, Lef 4, 2 Kanunusani 1926 (2 Ocak 1926); 36.191.17, Lef 5, 26/06/926 (26 Haziran 1926); 36.191.17, Lef 6, (Tarihsiz); 38.199.15, Lef 1, 10/11/927 (10 Kasım 1927); 38.199.15, Lef 3, 4/11/927 (4 Kasım 1927); 38.199.15, Lef 4, 10/11/927 (10 Kasım 1927); 38.199.15, Lef 6, 09/11/927 (9 Kasım 1927); 38.199.15, Lef 7, 10/11/927 (10 Kasım 1927); 38.199.15, Lef 8, 2/11/927 (2 Kasım 1927); 38.199.15, Lef 10, 2/10/927 (12 Ekim 1927); 38.199.15, Lef 11, 20 Teşrinievvel 927 (20 Ekim 1927); 38.199.15, Lef 12, 20/10/927 (20 Ekim 1927); 38.199.15, Lef 13, 20/10/927 (20 Ekim 1927); 38.199.15, Lef 14, 20 Teşrinievvel 927 (20 Ekim 1927); 38.199.15, Lef 16, 31/10/927 (31 Ekim 1927); 38.199.15, Lef 17, 31/10/927 (31 Ekim 1927); 38.199.15, Lef 18, 30/10/927 (30 Ekim 1927); 180.9/38.199.15, Lef 19, 6 Teşrinievvel 927 (6 Ekim 1927); 38.199.15, Lef 20, 08/10/927 (8 Ekim 1927); 38.199.15, Lef 21, 05/10/927 (05 Ekim 1927); 38.199.15, Lef 22, 20/09/927 (20 Eylül 1927); 38.199.15, Lef 23, 20/09/927 (20 Eylül 1927); 38.199.15, Lef 24, 1 Ağustos 927; 38.199.15, Lef 25, 10/07/927, (10 Temmuz 1927); 38.199.15, Lef 26, 10/07/927, (10 Temmuz 1927); 38.199.15, Lef 27, 21 Şubat 1925; 38.203.9, Lef 2, 13/05/928 (13 Mayıs 1928); 38.203.9, Lef 15, 15/05/928 (15 Mayıs 1928); 38.203.9, Lef 16, 13/05/928, (13 Mayıs 1928); 40.211.3, Lef 2, 03/09/928 (03 Eylül 1928); 42.219.4, Lef 1, 15 Ocak 1929; 42.219.4, Lef 3, (Tarihsiz); 42.219.4, Lef 4, 20/12/928 (20 Aralık 1928); 42.219.4, Lef 5, 20/12/928

(20 Aralık 1928); 42.219.4, Lef 6, 20/12/928 (20 Aralık 1928); 42.219.4, Lef 7, 20/12/928 (20 Aralık 1928); 42.219.4, Lef 8, 13/07/928, (13 Temmuz 1928); 42.219.4, Lef 9, 05/07/928 (5 Temmuz 1928); 42.219.4, Lef 10, 05/07/928 (05 Temmuz 1928); 42.219.4, Lef 11, 18/04/928 (18 Nisan 1928); 42.219.4, Lef 12, 17/04/928 (17 Nisan 1928); 42.219.4, Lef 13, 17/04/928 (17 Nisan 1928); 48.248.10, Lef 1, 18 Teşrinisani 1341 (18 Kasım 1925); 48.248.10, Lef 2, 7 Teşrinisani 1341 (7 Kasım 1925); 48.248.10, Lef 4, 9 Eylül 341 (9 Eylül 1925); 129.621.26, Lef 1, 11 Mart 340 (11 Mart 1924); 129.621.26, Lef 2, 6 Mart 340 (6 Mart 1924); 32.170.1, Lef 8, 1340 (1924); 181.878.38, Lef 3, 29 Ağustos 1929; 238.1187.19, Lef 2, 24 Ağustos 1930; 58.288.16, lef 6, 7 Temmuz 341 (7 Temmuz 1925).

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi (TDA)/ Fransa (525)

38621-15627-377, Lef 1, 5 Teşrinievvel 341 (5 Ekim 1925)

Basılı Kaynaklar/Printed Sources

Alpar, Ali. *Bilimin Öncü Kadını Remziye Hisar*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2019.

Aslan, Cengiz. "Atatürk Döneminde Türk Uzmanların Yabancı Ülkelerin Eğitim Sistemleri Hakkında Hazırladıkları Raporlar." *Bilgi Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* 96 (2021): 283-310.

Çolak, Güldane. *Avrupa'da Osmanlı Kızları*. İstanbul: Heyamola Yayınları, 2013.

Dölen, Emre. "Prof. Dr. Remziye Hisar'ın Anılarını ve Görüşlerini İçeren Yeni Bir Kitap Hakkında Düşünce ve Katkıları." *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* 2 (2019): 133-146. <https://doi.org/10.26650/oba.552542>

Günergun, Feza. "On Dokuzuncu Yüzyıl Türkiye'sinde Kimyada Adlandırma." *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* 1 (2003): 1-32.

Kemal Zaim. "Fransa'da Bulunan Talebe Hakkında." *Maarif Vekâleti Mecmuası* 2 (7) içinde, 55-57. İstanbul: Milli Matbaa, 1 Mayıs 1926.

Kurnaz, Şefika. *Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını (1839-1923)*. Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, 1991.

Musselin, Christine. "Bringing universities to the centre of the French higher education system? Almost but not yet ..." *European Journal of Higher Education* 11 (2021): 329-345. <https://doi.org/10.1080/21568235.2021.1945474>

Nabonnand, Philippe. "La création du certificat de mathématiques générales à Nancy." *Un siècle de formation des ingénieurs électriciens, ancrage local et dynamique européenne, l'exemple de Nancy*. Françoise Birck & André Grelon (Ed.). 123-154. Paris: Editions de la Maison des sciences de l'homme, 2006.

Naymansoy, Günseli. *Remziye Hisar Türk Kimyasının Ana Kraliçesi*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi, 2012.

Savoie, Philippe. "Quelle histoire pour le certificat d'études?" *Histoire de l'éducation* 85 (2000): 49-72. <https://doi.org/10.4000/histoire-education.1234>

Savoie, Philippe. "Les caractères originaux de l'histoire de l'État enseignant français XIXe-XXe siècles." *Histoire de l'éducation* 140-141 (2014): 11-29. <https://doi.org/10.4000/histoire-education.2762>

Şanal, Mustafa. "Osmanlı İmparatorluğu'nda Kız Öğretmen Okulunda Görev Yapan Kadın İdareci ve Öğretmenler ile Okuttukları Dersler." *Belleten* 68 (2004): 649-670.

Şarman, Kansu. *Türk Promethe'ler Cumhuriyet'in Öğrencileri Avrupa'da (1925-1945)*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2024.

Toros, Taha. "Türkiye'de Kimya Biliminin Öncülerinden Remziye Hisar." *Tarih ve Toplum* 156 (1995): 339-343.

Oraltalp, Füsun. "Bir Çalığış Öyküsü... İlk Kadın Kimyacılarımız Remziye Hisar." *Bilim ve Teknik* 333 (1995): 56-63.

Öztürk, Cemil. "Dârülmua'llimât." *TDV İslam Ansiklopedisi*. 1: 549-550. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.

Yücel, Hasan Âli. *Fransa'da Kültür İşleri*. İstanbul: Devlet Basımevi, 1936.

Tezler / Dissertations

Aslan, Cengiz. "Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Eğitim Bilimleri Alanında Yurt Dışına Öğrenci Gönderilmesi Olgusu (1923-1940)". Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 2014.

Erdoğan, Aynur. "Yurt Dışı Eğitim ve Türk Modernleşmesi." Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2013.

Web Siteleri / Websites

Cumhuriyetin Aydınlanma Öncüleri. Erişim: 30 Aralık 2024.

<https://cumhuriyetinaydinlanmaoncileri.com>

"Cumhuriyetin Aydınlanma Öncüleri." *Bi' Dünya Kivılcım*. Erişim: 30 Aralık 2024.

<https://bidunyakivilcim.com/komiteler/cumhuriyetin-aydinlanma-oncileri/>

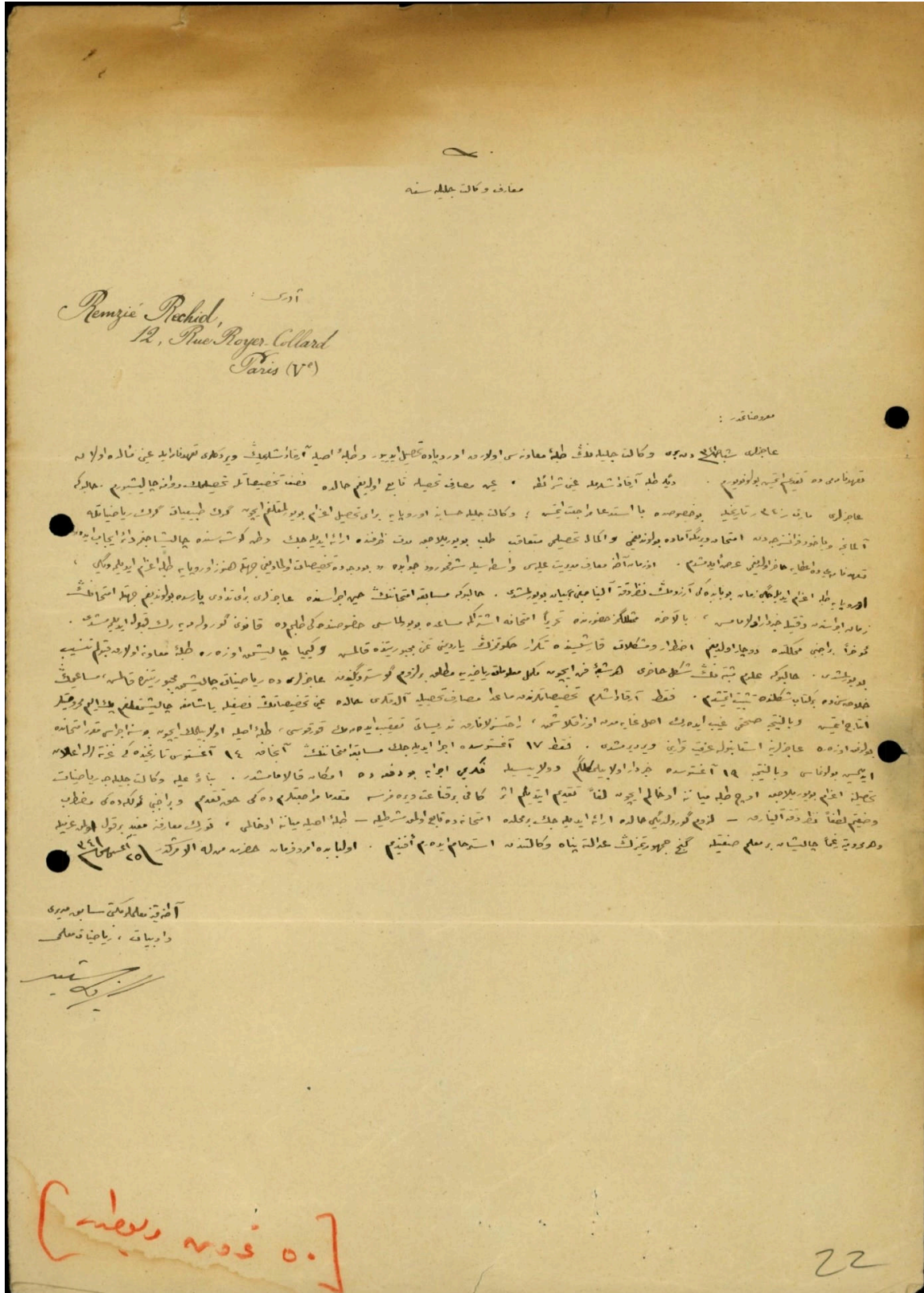

Ek | Appendix

Kaynak: Hasan Âli Yücel, *Fransa'da Kültür İşleri*, Ek 31.

Ek 1. Sainte-Geneviève Kütüphanesi, iç görünüş.

Kaynak: BCA180.9/35:187.5, Lef 22.

Ek 2. Maarif Vekâletinin Asli Talebeliğine Alınmak İçin Yazdığı Yazı (25 Ağustos 1925).

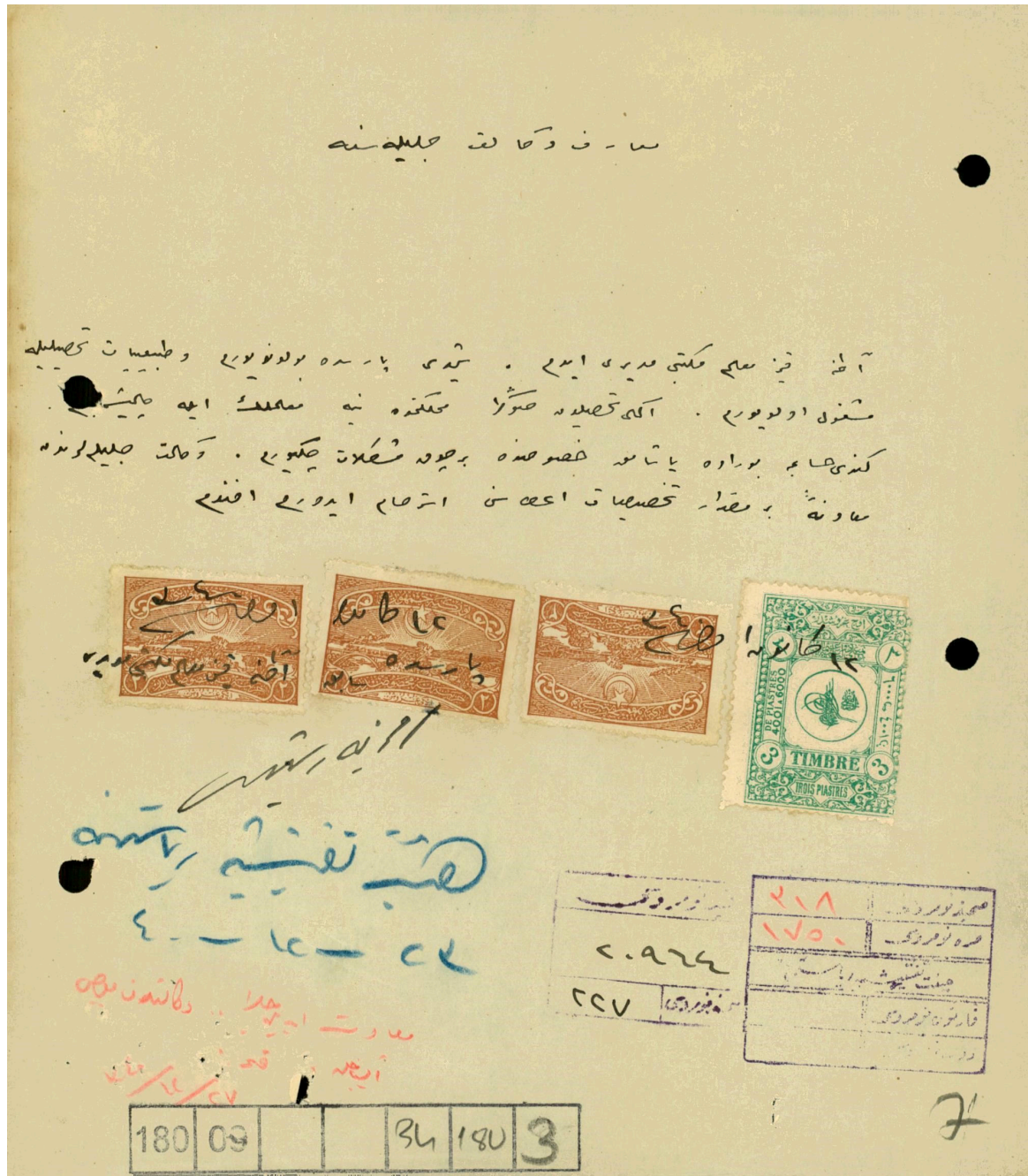

[illegible]

Kaynak: BCA. 180.9/ 38.199.15, Lef 7.

Ek 3. Tahsil Süresinin Uzatıldığına Dair Remziye Reşid'e Gönderilen Yazı (10 Kasım 1927).

Kaynak: BCA. 180.9/34.180.3, Lef 7.

Ek 4. Maarif Vekâletinden Maddî Destek İstedîği Yazı (12 Aralık 1924).

